

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ
В УМОВАХ ЗДО

Скороцької Оксани Анатоліївни

Науковий керівник:

Пісоцький О.П., к. психол. н., доцент кафедри
дошкільної освіти,

Рецензенти:

Матвієнко С.І., к. пед н., доцент кафедри дошкільної
освіти Ніжинського державного університету імені
Миколи Гоголя,

Пихтіна Н.П., к. пед н., доцент кафедри дошкільної
освіти Ніжинського державного університету імені
Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 13.12. 2021 р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. психол. н., професор

Ніжин – 2021

Анотація. Тема магістерської роботи «Педагогічні умови соціалізації дошкільників в умовах ЗДО» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи. На теоретичному рівні обґрунтована проблема соціалізації старших дошкільників, зокрема: проаналізовано стан вивчення питання особливостей соціального розвитку дітей 5-6 років у психолого-педагогічних дослідженнях; здійснено огляд та відповідну аналітичну роботу над джерельною базою з вивчення проблеми формування соціалізованості дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, розроблена програма й методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. Розроблені критерії, показники сформованості соціалізованості старших дошкільників та схарактеризовані його рівні, на основі виділених педагогічних умов розроблено програму вдосконалення соціального розвитку та соціалізованості старших дошкільників в умовах ЗДО.

Ключові слова: соціальний розвиток, соціалізація, соціалізованість дитини 5-6 років, чинники соціалізації, інститути соціалізації.

Annotation. The topic of the master's thesis "Pedagogical conditions of socialization of preschool children in the conditions of health" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in three sections of the paper. At the theoretical level, the problem of socialization of older preschool children is substantiated, in particular: the state of studying the features of social development of children aged 5-6 years in psychological and pedagogical research is analyzed; a review and corresponding analytical work on the source base for studying the problem of formation of socialization of older preschool children in the conditions of a preschool education institution is carried out.

To solve the empirical problems of the study, a program and methodology of the ascertaining, forming and control stages of the pedagogical experiment have been developed. Criteria and indicators of the formation of socialization of older preschoolers are developed and its levels are characterized, and a program for improving the social development and socialization of older preschoolers is developed based on the selected pedagogical conditions.

Keywords: social development, socialization, socialization of a 5-6-year-old child, socialization factors, socialization institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ У ПЕРІОД ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА	10
1.1. Питання соціалізації у науковому знанні.	10
1.2. Соціалізація та її особливості у період дошкільного віку.18
1.3. Чинники соціалізації дітей 5-6 років у ЗДО.23
Висновки до розділу 1.31
 РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ 5-6-РІЧНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ЗДО32
2.1. Методика та організація дослідження соціалізації 5-6-річних дошкільників в умовах ЗДО.32
2.2. Аналіз отриманих даних щодо особливостей соціалізації дітей дошкільників 5-6 років.38
2.3. Педагогічний вплив дорослих на соціалізацію дітей дошкільного віку в ЗДО.47
Висновки до розділу 2.55

**РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА РОБОТИ З ПІДВИЩЕННЯ МІРИ
СОЦІАЛІЗОВАНОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ В УМОВАХ ЗДО.**

56

3.1 Принципи та висхідні положення організації формувальної частини
експерименту. 563.2. Методика педагогічного експерименту.
.63

3.3. Аналіз ефективності проведеної експериментальної роботи.70

Висновки до розділу 3.75

ВИСНОВКИ.76**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.80****ДОДАТКИ.85**

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних, доволі складних умовах розвитку української держави та стрімких суспільних змін, засвоєний дітьми великий обсяг інформації здатний виводити їх за межі традиційних моделей і правил, а це не завжди позитивно позначається на успішній соціалізації. Тому набирає актуальності проблема соціалізації дітей та оволодіння ними соціальним досвідом під керівництвом дорослого.

Вкрай важливо сприяти успішній соціальній адаптації, формувати у дітей 5-6 років уміння адекватно і конструктивно реагувати на стрімкі соціальні зміни, створювати сприятливі умови для підготовки дошкільників до життя в оновленому соціально-економічному середовищі.

Важливість соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку підкреслено у Законі «Про дошкільну освіту» та Базовому компоненті дошкільної освіти України. У них зазначено, що дошкільний вік є базовим етапом фізичного психологічного та соціального становлення дитини. Наголошується на повноцінному розвитку дитини, формуванні в дошкільному дитинстві особистісно-значущих умінь і здатностей та набуття освітніх компетенцій (соціальної, комунікативної, інформативної, когнітивної). У Базовому компоненті дошкільної освіти містять норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, передбачається формування основ соціальної адаптації та життєвої компетентності дитини, виховання елементів природодоцільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до довкілля.

З огляду на те, що витoki гармонійної соціалізації особистості знаходяться у дошкільному віці, коли починають формуватися вміння повноцінно спілкуватися з іншими людьми, брати участь у груповій діяльності, узгоджувати свої дії з партнером, домовлятися, розв'язувати конфлікти у

мирний спосіб, багато вітчизняних та зарубіжних дослідників вивчали особливості соціального розвитку саме дітей дошкільного віку.

Проблему соціалізації особистості на різних етапах онтогенезу досліджували філософи (А.Москаленко, В.Нестернеко, Ю. Сичов), психологи (Л.Бондаренко, І.Кон, В.Мухіна), педагоги (Г.Андреєва, Р.Гурова), соціологи (В.Андрущенко, П.Сорокін). Соціально-психологічні аспекти соціалізації з урахуванням вікових особливостей характеризуються у дослідженнях Л.Божович, Л.Виготського, І.Кона, О.Леонтєва. Особливості соціалізації дітей в сім'ї вивчали О.Кононко, А.Конончук.

Зокрема у філософському аспекті визначено зміст цінностей, соціальних орієнтирів. У працях психологів відбито результати дослідження соціально-психологічної атмосфери середовища, психологічних процесів і явищ, характерних для первинного періоду соціалізації й пов'язаних з особливостями особистісного зростання дітей. Педагогічний аспект показує взаємозв'язок соціалізації та навчального процесу. Соціологічний - розкриває та встановлює місце соціальної культури в загальній культурі суспільства.

Проблема соціалізації дітей дошкільного віку в умовах дошкільного закладу досліджувалася у таких аспектах:

- Роль ДНЗ як інституту соціалізації, в якому створено умови для особистісного та соціального розвитку (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Поніманська).
- Різновікові групи ДНЗ як оптимальна модель середовища для розвитку особистості дитини (А.Богуш, А.Андрушанова, О.Захарова, І.Рогальська).

За даними сучасних фахівців, зокрема А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Поніманської, І. Рогальської, під соціалізацією розуміється процес становлення дитячої особистості у її взаємодії із соціальним світом на основі порівневого входження дитини у систему соціальних зв'язків, активного освоєння соціокультурного досвіду через її суб'єктивне пізнання суспільного довкілля та констатування образу соціального світу (І. Рогальська).

А. Богуш говорить, що соціалізація – складний процес соціального розвитку особистості, який передбачає поступове входження й орієнтування в наявній у суспільстві системі соціальних ролей, формування самосвідомості, становлення соціальної ідентичності особистості.

Багатогранність проблеми соціалізації дитини дошкільного віку, недостатня вивченість специфіки входження у дитячий колектив хлопчиків і дівчаток 5-6 років, затребуваність даної інформації педагогічною практикою зумовили вибір теми дослідження: **«Педагогічні умови соціалізації дошкільників в умовах ЗДО»**.

Мета дослідження: виявити й експериментально перевірити педагогічні умови соціалізації дітей 5-6 років в умовах ЗДО.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати феномен соціалізації у контексті наукового знання.
2. Виявити суть соціалізації дітей 5-6 років та її основні чинники.
3. Експериментально встановити рівні соціалізованості дітей 5-6 років та описати їх.
4. Розробити й експериментально перевірити програму й педагогічні умови оптимізації соціалізації дітей 5-6 років у ЗДО.

Об'єкт дослідження: соціалізація дітей 5-6 років у ЗДО.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методи соціалізації дітей 5-6 років у ЗДО.

Гіпотеза дослідження: ефективність соціалізації дітей 5-6 років значно зросте завдяки дотриманню наступних педагогічних умов:

- розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими;
- вправлення у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведіння у спільноті.
- взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років.

Під час проведення дослідження було використано **комплекс методів**: *теоретичні* (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, конкретизація); *емпіричні* (спостереження, анкетування, бесіду, педагогічний експеримент); *методи кількісної та якісної обробки даних*.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає у тому, що *уточнено* зміст поняття «соціалізація дітей 5-6 років»; *розширено та доповнено* зміст понять «чинники соціалізації дошкільників»; «соціальна компетентність», «соціальний розвиток», «інститути соціалізації»; *уточнено* критерії, показники та рівні сформованості у дітей 5 -6 років соціалізованості у соціумі; *розроблено та апробовано* систему роботи з оптимізації процесу соціалізації дітей 5-6 років та сприяння розвитку у них міри соціалізованості у суспільстві, *удосконалено* педагогічні форми та методи впливу на старших дошкільників в означеному напрямку.

Апробація результатів дослідження. Взято участь у конференціях:

1. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку (23 жовтня 2020 р., м. Ніжин, НДУ ім. Миколи Гоголя).
2. Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді (22 червня 2021 р., м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя).
3. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку (26 жовтня 2021 р., м. Ніжин, НДУ ім. Миколи Гоголя).

Наукові статті:

1. Скроцька О. А. До питання соціалізації дитини дошкільного віку. *Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді* / Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 101 - 108.
2. Скроцька О. А. До питання соціалізації сучасних дітей. *Збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку" (26 жовтня 2021 року)*

/ за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 166 - 170.

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 90 сторінок, основного тексту – 75 сторінок, список використаних джерел вміщує 65 найменувань, додатків 5 на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ У ПЕРІОД ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА

1.1. Питання соціалізації у науковому знанні

Буття особистості є багатогранним. Так, за уявленнями сьогодення існує принаймні три пласти, які опановує людина у ході свого розвитку. Один з них стосується соціального й передбачає засвоєння правил поведінки, цінностей соціуму, де проживає особа [8,с.176]. Як бачимо, цей пласт передбачає усвідомлення соціальних вимог й внесення їх до системи світогляду й, відповідно, поведінки. На думку Г. Щокіна, суть означеного явища полягає у значенні індивідуальністю певного місця у соціальній діяльності. При цьому автор акцентує увагу, що люди при цьому взаємодіють один з одним через соціальні ролі, які вели у даному суспільстві опановують. Згідно з його уявленнями, це певний набутий статус особи, що опосередкований системою суспільних відношень й проявляється у схвильований цим же соціумом, поведінці [67, с.103]. Отже, наслідком взаємодії суспільства й особи, з'являється якісно нова характеристика суспільна особистість, яка й відображає результат соціального розвитку.

Процес взаємодії людини й соціальної діяльності отримав у науці назву соціалізація. Це явище є предметом вивчення багатьох наук, серед яких соціологія, соціальна психологія, дитяча психологія, педагогічна й дошкільна педагогіка. У загальному розумінні соціалізація означає процес і результат набуття особою соціальних знань, вмінь і навичок. Так А. Петровський тлумачить її наступним чином: динамічна система взаємодії людини й суспільства, що відбувається через спілкування й діяльність, а набутий при цьому досвід відтворюється у індивідуальному поводженні. При цьому

науковець відмічає, що прийняття розрізняти стихійність цього явища поряд з певною спрямованістю зі сторони соціум, держави[45,с.373]. Отже, феномен стосується, на нашу думку, опанування культурною спадщиною, що опосередкований спілкування і діяльністю індивіда й появляється на рівні поведінки, щодо дотримання вимог культури конкретного соціуму.

Н. Шевандрін наголошує на тому, що наслідком досліджуваного явища є виникнення в особи стереотипні прояви поведінки, вимоги щодо поводження, цінності (культурного плану) й етичні настанови власне того соціум, у якому перебуває індивід. Отже, на думку дослідника, тут має місце взаємодія середовища й особистості, що має діяльнісний характер. Крім того, він наголошує, що у цьому процесі яскраво вираженим є три пласти:1) адаптація, тобто процес ознайомлення з естетичними настановами й моральними категоріями; 2) розвиток особистості, що передбачає не лише формування особистісних якостей, але й зростання суб'єктності; 3) відмова від безпосередніх дитячих уявлень.

Крім того автор підкреслює, що індивідуальний пласт передбачає перебіг низки підпроцесів. Зокрема, насамперед, стосунки з іншими представниками суспільства. Далі – вплив навколишньої дійсності на людину. Третій процес стосується набуття індивідуального досвіду, а четвертий передбачає стосунки з культурними пластами, або культурою людства [66,с.40].

У цьому руслі доречно навести дані теорії А. Петровського, у якій підкреслюється, що домінуючими потребами особистості є тяжіння до досягнення особистісної зрілості, (стати особистістю), а також здатності бути нею. Ці означенні мотиваційні тенденції, згідно уявлень автора, реалізуються через групові процеси з найбільш значущою (реферативною) групою.

Відповідно, науковець говорить про процес входження й злиття з групою конкретної особи. Тут, На його думку, йде мова про три взаємопов'язані процеси або у термінології автора фази: а) адаптація - активність індивіда у ході опанування у суспільності вимог та засвоєння певних засобів і видів спілкування та діяльності; б) індивідуалізація – стадія, що передбачає пошук

шляхів враження власної унікальності та її фіксація; в) інтеграція - щабель, де з'являється новоутворення, які відповідають як потреба групової динаміки й власним потребам суб'єкта щодо перевищення значущого внеску, до існування спільноти [43,с.55]. Як бачимо, науковець описує діалектичний зв'язок спільноти й особистості, через три процеси, які мають місце під час соціалізації.

На важливість досліджуваного явища вказує й сучасна українська дослідниця Т. Титаренко. Так, авторка акцентує увагу на тому, що одним з аспектів стосунків індивіда й соціуму є власне відтворення компонентів соціальної структури суспільства, її цілісності, а також регенерування різного роду стандартів поведінки: групи, етносу, професійне угруповання. Іншими словами, відбувається злиття особи з спільнотою й має місце типізація. Водночас на думку науковця, існує діаметрально протилежна тенденція, що є не лише важливою: мова йде про індивідуалізацію або набуття людиною певної автономії, свободи. Дослідниця при цьому наголошує, що з метою особистісного вдосконалення суб'єкт має не лише копіювати чи дотримуватися окреслених норм і стандартів, але й відстоювати особисту свободу, вибудовувати суб'єктивну соціальну позицію, незалежні погляди. Завдяки цьому з боку соціалізації з'являється новий соціальний досвід, виникають норми й, цінності, які раніше не мали місця у житті спільноти, також з'являються нові орієнтири для поведінки [58,с.35]. Як бачимо, авторка акцентує увагу на тому, що завдяки індивідуалізації з'являється певний прогрес у розвитку спільноти й соціуму в цілому: з'являються нові орієнтири для наслідування, цінності є одночасно вдосконалюється особистість.

Цікавим для нашого дослідження є думки відомого психолога Е. Фромма з приводу індивідуалізації, який він надавав великого значення у концепції свободи і незалежності особистості. Так автор відмічає, що індивідуалізація передбачає певне відмежування від єдності з природою, соціумом й водночас виникнення відповідальності, яка спрямовує індивіда на пошук значущого підґрунтя для себе у соціумі через певну діяльність. Завдяки цьому,

актуалізуються процеси фізичні, емоційні й розумові, які у певному сенсі інтегруються й з'являється нове утворення, що називається особистість, для якої досліджуваною ознакою стає її спонтанність. При цьому автор вказує, що межі зростання конкретної індивідуальності відзначаються спільнотою, тобто соціальними умовами, й, водночас, у невеликій мирі - індивідуальними. Саме тому Е. Фромм відмічає, що існує певна межа індивідуалізації, подолати яку нормальний індивід не в змозі. Проте, це не заважає людській істоті встановлювати спонтанні зв'язки з природним і соціальним середовищем, відстоювати власну індивідуальність, почувати себе цілісною, незалежною особистістю, й творчо само виражатися [64, с.35]. Як бачимо, межі індивідуалізації встановлюються соціальними умовами, у більшій мірі ніж індивідуальними, проте завдяки творчій активності особистості побудовою конструктивних стосунків відбувається особистісне зростання, засвоєння й збагачення соціального досвіду.

Значно уточнює визначення досліджуваного явища Р. Немов. Автор зазначає, що сутність його полягає у усвідомленні й активному відтворенні особою набутою суспільством досвіду, наслідок чого вона здобуває такі доречні знання, вміння та звички, які дозволяють спілкуватися та вступати у певні стосунки, з метою розв'язання задач, постають у ході життя. Науковець також підкреслює, що досліджуваний феномен утворюють різні аспекти буття, які сприяють опанування людиною багажем суспільно-історичних надбань цивілізації, що у свою чергу сприяє перетворенню людини в істоту соціальну, тобто в особистість. Крім того, дослідник вказує і на зміст цього процесу: здобутками задля продуктивних взаємовідносин, реалізації на практиці різних видів діяльності, певних шляхів і форм комунікації й виконання індивідом цілої науки соціальних ролей. Також доречним є доповнення науковця, щодо дієвої пізнавальної активності людини у процесі соціалізації яка спрямована на вивчення навколишнього соціального світу, виробленням у неї спеціальних навичок індивідуальної та групової взаємодії, розвиток здатності, які стають необхідними [35,с.82]. Як бачимо, автор спрямовує увагу на важливість

феномену, його багатогранність та підкреслює важливі здобутки індивіда соціального плану, які дозволяють йому не лише адаптуватися й взаємодіяти з іншими людьми, але й засвоювати продукти культури й перевтілюватися у особистість з протилежними їй значущими якостями.

У більш пізніх роботах дослідник відмічає зростання можливостей соціального розвитку для певних поколінь і одночасно вказує на появу більш нових складних персон, що пов'язує це з великим і постійно зростаючим інформаційним масивом даних, який необхідно впорядкувати. При цьому наявного особистісного потенціалу вже недостатньо. Водночас він звертає увагу на так звані механізми соціалізації, що інтерпретуються ним як певні шляхи, внаслідок проходження яких Homo Sapiens залучається до культури та опановує досвідом, який був здобутий попередніми поколіннями. До них відносяться ідентифікація, статево рольова типізація, соціальна фацилітація, комфортність і наслідування. Так, сутність ідентифікації полягає у ототожненні індивідом себе з іншими людьми, поповнювати власний індивідуальний досвід їх ідеями та певним здобутим досвідом. Завдяки цьому механізму усвідомлюється ціла низка норм, форма провадження, взаємини між людьми які є властивими для дорослих, однолітків та інших людей. Статево рольова типізація є не лише важливим механізмом й відображає динаміку здобуття й становлення поглядів щодо поведінки зростаючої особи у відповідності з поведінкою людей однієї з нею статі, насамперед батьки (стосовно маленьких дітей) [36,с.101].

До інших механізмів досліджуваного явища відносяться наслідування, навіювання, соціальна фацилітація, комфортність та дотримання правил. При цьому відмічається, що наслідування й навіювання відносяться до мало де відомих шляхів набуття досвіду, адже елементи наслідування мають місце у тварини, а навіювання полягає у невідомому відтворенні думок і почуттів інших осіб, з якими індивід взаємодіє. Натомість соціальна фацилітація є значно складнішою за своєю природою, суть якої полягає у стимулюванні поведінкою одних людей діяльності інших, що дозволяє останнім більш вільно

себе почувати, виявляти активно й продуктивно розумові процеси. Зворотна тенденція полягає у соціальній ідентифікації. Комфортність, як механізм соціалізації, полягає у свідомому пристосування до інших, відмовляючись від власних думок, наслідків, задля уникнення труднощів, досягнення поставленої мети. Як бачимо, автор вказує на зростанні інформації, яку необхідно опрацювати індивіду з метою набуття досвіду щодо життя й поведінці у суспільстві, а також вказує, що у процесі соціалізації у особистості у наявності значно обмежений арсенал механізації, шляхів засвоєння необхідних знань, вмінь і навичок (культури), які у переважній більшості є мало усвідомленими. На таку думку перелічені тут шляхи соціалізації з властивими для неї стихійної форми.

Цікавим щодо нашого досліджування є погляд на феномени, який вивчається Г. Андрєєвої. Зокрема авторка вказує на та стадіальність соціалізації й розрізняє в ній дотрудову, трудову та післятрудова стадії. Перша з них вміщує у своїх межах дитинство, підлітковий і юнацький періоди становлення особистості й поділяється на етапи раннього входження до соціуму дошкільника у грі через імітування трудових дій дорослих та етап навчання. Друга стадія стосується трудової активності зрілих осіб, що певною мірою передбачає використання вже набутих знань, умінь, навичок. Третя ж стадія розкриває активність (сутність) людей, які вже перестали займатися активною трудовою діяльністю, але прагнуть передати існуючий в них досвід своїм нащадкам, за для полегшення їм соціалізації на початкових стадіях [2, с.75]. Як бачимо, стадіальність явища підкреслює своєрідність на різних етапах життєдіяльності, що мають бути врахованими суспільством, та людьми, які опікуються реалізацією молоді. З нашої точки зору, це стосується соціалізації цілеспрямованої, а не стихійної, тобто виховання.

О. Власова, розглядає соціалізацією достатньо широко й зазначає, що це явище охоплює й навчання і виховання. Означені процеси охоплюють всю соціальну освіту й забезпечують не лише розвиток інтелектуальних здібностей особи, але й її афективну сферу, зокрема потреби, мотиви, емоційно-вольові

якості. Все це у сукупності сприяє становленню соціальної позиції особистості, готовності до життя у соціумі, що передбачає наявність етичної свідомості, морального поведіння й цінностей конкретного суспільства й людства в цілому [9,с.214]. Як бачимо, автор акцентує увагу на тісному взаємозв'язку соціалізації й соціальної позиції, якої є цілісні вподобання й системами настанов етично-морального змісту.

Отже, досліджуваний феномен актуалізує зв'язки особи з соціальним світом, спільнотою людей, навколишньою дійсністю в цілому, що дозволяє його розглядати у якості глобального процесу розвитку як окремої людини, так і людської цивілізації. Водночас явище, яке є об'єктом нашого дослідження, містить у собі й достатньо суперечливі й діалектичні тенденції. Так Д. Фельдштейн, означену особливість пояснює через єдність соціалізації й індивідуалізації. На його думку окремо розглядати позначені явища немає можливості. Зокрема науковець підкреслює, що досліджуваний феномен стосується привласнення його відтворення індивідом суспільного (правил, стосунки, різних форм духовного) водночас протиставляється індивідуалізації. Крім того, це явище підкреслює й визначає зміст зростання (дорослішання) дитини: з одного боку- результат суспільного дозрівання, а з іншого- підкреслення й закріплення унікального у особистості. Все це, з його точки зору, дозволяє малюку набути суб'єктності й стати активною творчою особистістю.

Відповідно Д. Фельдштейн, зазначає що наслідком соціалізації й її результатом є соціальний розвиток особистості. Дане утворення визначається не лише мірою опанування й привласнення зростаючою особою загального суспільного у всій повна ті його складності, що містить правила поведіння конкретної спільноти, а також міжособистісні стосунки, між людьми, культури в цілому, матеріальні й духовні цінності, але й мірою соціалізованості, суспільної самобутності особи. Отже, як наголошує науковець, весь хід становлення зростаючої особистості полягає у проявах індивідуально-суспільного, що передбачає самостійне набуття соціального та відмежування й

відтворення суспільного. Іншими словами втілення, індивідуального у соціальному й збереження водночас самобутності, що виявляється у конкретному рівні самосвідомості [61,с.428]. Як бачимо, у цьому контексті процес і результат соціалізації цілується у соціальній зрілості конкретної особистості, розрізняється мірою соціалізованої особи, тобто рівнем самосвідомості.

Доречним, у контексті нашого дослідження, погляди на феномен Л. Орбан - Лембрик. Авторка відмічає, що у руслі процесу актуалізуються всі абсолютно сторони взаємодії особи з культурою, навчанням та вихованням, що сприяє набуттю ознак соціальності, які й визначають потенціал у суспільному бутті. Так, вчений підкреслює, що соціальність істоти, окрім всього переліченого, формують соціальні риси й власний досвід її життя, які пов'язуються у певному середовищі. При цьому, дослідниця наголошує, що вік та його ознаки виявляють на своєрідність соціалізації (тобто її зміст і динаміка). Зокрема найбільш впливають на перебіг : а) міра залученості особи до конкретних цілеспрямованих дій (опанування компонентами); б) міра розвиненості самосвідомості людської істоти (дитина, підліток, юнак); в) домінування інститутів соціалізації певної спільноти на конкретному етапі розвитку; г) шляхи через які відбувається взаємодія з іншими членами спільноти у провідній діяльності та, відповідно, чинять вплив на соціальний розвиток; д) соціально-психологічні аспекти, які визначають динаміку [41,с.93]. Як бачимо, дослідниця не лише уточнює різні сторони стосунків особистості з соціальною дійсністю, але й вказує залежність процесу соціалізації від особливості віку, міри соціального розвитку людини, її самосвідомості.

Таким чином, феномен соціалізації у дослідженнях науковців підкреслює динамічність стосунки особистості з навколишнім світом. Це явище процесуального плану, що має певний зміст результат.

Змістом феномену слугують норми, цінності, орієнтири поведінки, продукти матеріальної й духовної культури конкретного суспільства або в цілому людської соціалізації. Результатом означеного процесу є міра

соціального розвитку особистості, що дозволяє їй на конкретному (поведінковому) рівні відтворювати елементи соціального досвіду: стереотипи, потреби, мотиви, соціально-схвалена поведінка, рівень розвитку свідомості, дотримання моральних настанов і орієнтирів. Соціалізація особистості має дві сторони: засвоєння суспільного, прилучення до культури та фіксація на соціальному тлі індивідуального, унікального. Зміст досліджуваного явища та його перебіг залежить від конкретної спільноти, а також віку та його особливостей. У нашому дослідженні в подальшому під соціалізацією розумітимемо – процес і результат прилучення особистості до культури суспільства, що має втілення у соціальному розвитку (позиції) особистості й виявляється у розумінні моральних цінностей культури поведінки, рівні моральної самосвідомості у стосунках з людьми.

1.2. Соціалізація та її особливості у період дошкільного віку

Соціалізація дошкільників є важливою складовою існуючої дошкільної освіти України. Так БКДО орієнтує на те, що наприкінці 6-7 року життя у дітей має бути сформована соціально-громадянська компетентність. Її суть полягає у дитячих можливостях, виявляючи соціальні почуття, демонструвати у соціумі риси особистості, брати участь у певних подіях дитячої спільноти, виявляти власне ставлення до своєї Вітчизни, рідного краю. Означене утворення вказує на наявність у дитини інтересу до життя у суспільстві, зацікавлення до людських стосунків у тому числі й стосунках між дітьми у дитячих спільнотах. Окрім всього переліченого дошкільники мають прийняти культурно-історичну спадщину, розуміти загально людські цінності, поважати культуру народу і людства в цілому [7, с.16]. Як бачимо, досліджувана проблема є достатньо актуальною для нашого суспільства. На основі заданих орієнтирів соціалізації розроблені й внесені в програмові положення щодо сприяння означеному вищу на рівні ЗДО.

Так, у програмі «Українське дошкілля» націлюють вихователів і батьків на наступні завдання, які пов'язують із соціалізацією дітей 5-6 років: орієнтування малюків на засвоєння цінностей людства(крізь призму якостей людини), формування компетентності у соціальному плані, виховувати соціальні почуття й емоції; збагачувати вміння й навички дітей за для їх спілкування: вміти поводити себе серед інших, шанувати й поважати співрозмовника, його авторитет чесноти; формувати вміння реалізовувати намічену діяльність, культуру цілеспрямованих дій, у тому числі й сумісних; знати й відповідно себе поводити у громадських місцях; спрямовувати на виникнення соціального утворення культури людини. На пропозицію авторів програми реалізують означені положення через такі напрями морально-духовне виховання, що має місце у родині, сім'ї, спільноті ровесників у формі спілкування, а також через поведінку у побуті й культурно-громадських місцях [59,с.182-185]. Отже, суспільство спрямовує зусилля щодо забезпечення соціалізації дітей за умов соціуму. При цьому сприяння перебігу цьому процесові суттєвою мірою залежить від положень науковців та підкресленням їх основних положень щодо дітей 5-6 років. Розглянемо їх детально, про те найбільш значущі думки про їх бачення перебігу означеного явища.

Р. Немов аналізуючи період дошкільного віку, вказує на три його етапи, які впливають на особливості соціалізації дітей. Так, автор підкреслює що у 3-4 роки процес адаптації до соціуму пов'язаний зі становленням емоційної саморегуляції. У 4-5 років – розвиток моральної саморегуляції, а 5-6 – формування ділових рис особистості малюка. Всі ці особливості, на думку науковця, мають місце під час спілкування, оскільки воно спрямоване дитиною на пізнання власної особистості й інших індивідів, до з'ясування особливостей власної самооцінки й самооцінки ровесників, дорослих. Також науковець відмічає той факт, що у цьому віці діти починають активно цікавитися соціальним життям, у них з'являється зацікавленість стосунками з однолітками, з близькими й чужими людьми, що дозволяє їм активно засвоювати загальнолюдську мораль та правила поведінки з іншими під час взаємодії з

ними. Як бачимо, автор пов'язує соціалізацію з трьома напрямками саморегуляції дитини: афективного, морального й особистісного (на рівні якостей), що значно активізується в цьому віці. На нашу думку, тут зростає соціальна активність малюка, та сприяє розширенню його стосунків з навколишнім світом [36,с.194].

П. Блонський, на сам перед, відмічав, що у дошкільному віці діти 5-6 років стають надзвичайно активними й рухливими. При цьому тут достатньо легко відбувається засвоєння шаблонів соціального поведіння, крім того опановуються шляхи й зміст мови й мислення, які властиві для конкретного середовища. Цьому, на думку автора, сприяють більш розширені соціальні зв'язки, сформовані суспільні установки. У цей період 5-6 років відбувається становлення громадської поведінки малюка, а також його уподобання чи не уподобання (смаки) у соціальній сфері. Все це, зазначає науковець має місце у його поведінні що представлено у дитячих іграх. Як бачимо, дослідник акцентує увагу, що активно соціалізується дитина у період 5-6 років, набуваючи ознак соціального середовища, виявляючи соціальні установки й громадську позицію, які мають місце (легко помічати) у дитячих іграх [5, с.132]. Як бачимо, старший дошкільний вік є сенситивним до соціалізації особи.

На такі особливості 5-6 річних дітей звертають увагу й інші дослідники. Зокрема відмічається, що на цьому етапі з'являється здатність до передбачення й планування міжособистісних стосунків. Водночас підкреслюється збільшення міри інтенсивності взаємодії з однолітками, що сприяє виникненню дружніх стосунків, але це недостатньо стійких. Все це зумовлює малюків на пошук способів взаємодії з ровесниками, на вироблення певних навичок приєднання й поведіння себе у певній спільноті. Означені аспекти соціального розвитку сприяють розширенню стосунків і з дорослими членами суспільства, які є взірцем наслідування й прикладу. Також у дослідженнях відмічається, що старші дошкільники починають апробувати власні соціальні навички, що залежить від інтересів і нахилів дітей, а також від їх бажання перевірити набуті

знання і навички спілкування. Ці особливості поведінки підкріплюються на емоційному рівні, де малюки виражають певне ставлення щодо власних соціальних вмінь та відповідної поведінки. Як бачимо, підкреслюється збільшення міри стосунків у межах соціальної дитячої спільноти, що сприяє зростанню соціального досвіду 5-6 річних дітей [18, с. 64].

Відтак, науковці говорять і про результат не лише як про соціальний розвиток, але й про його міри. З цією метою використовують поняття соціалізованість. Означений феномен вказує на вихованість у дитини ознак і соціальних властивостей, які дозволяють впевнено й вільно почувати себе між ровесниками, дорослими, шукати й знаходити орієнтири у суспільстві, виражати власне ставлення до його характеристик, мати власну соціальну позицію й відповідний статус у групі [21, с.20]. При цьому, як бачимо, акцентується увага на певних можливостях зростаючої особи: варіювати за необхідністю власними ціннісними орієнтаціями, встановлювати певний баланс між своїми інтересами й соціальною роллю, яку виконує дитина, вміння обирати й визначати найбільш пріоритетні (значущі) соціальні ролі, усвідомлення змісту загальнолюдських ціннісних орієнтирів. Отже, соціалізованість передбачає у 5-6 річних малюків наявність відповідних здатностей до розуміння, ставлення й проявів у своїй поведінці суспільних орієнтирів.

Н. Гавриш спільно з іншими дослідниками відмічає, що найбільш інтенсивно соціалізація починає відбуватися на межі дошкільного й молодшого шкільного етапів становлення особистості. Авторка при цьому вказує на два моменти означеного явища у дошкільників. Зокрема його підґрунтям вважається соціальний досвід особи, а показником – соціальна компетентність. Так, дослідниця наголошує, що зазначений показник є багатоаспектним утворенням дитини, що містить у собі сукупність афективних, спонукальних, характерологічних ознак, які мають місце і прояв дієвого стану особистості у соціальній сфері, а також у її гуманістичній (альтруїстській) спрямованості. При цьому науковець, спираючись на висхідні дослідження, зазначає, що

означене явище утворюють наступні складові: афективний, ціннісно-емоційний і діяльнісний [14, с. 223]. Кожен з них у свою чергу, містить більш дрібні елементи. Зокрема афективний полягає у здатності надавати оцінку стосункам з іншими, мотиваційний – проявах спонуки до дій, потреб, установках соціального плану, дієво – практичний – взаємодіяти на рівні дитячої спільноти. Як бачимо, науковець актуалізує увагу на феномені соціалізації саме наприкінці старшого дошкільного віку, виділяючи його підґрунтя – соціальний досвід та показник – компетентність соціального плану. При цьому наголошуючи на багатофакторності перелічених утворень.

Найбільш системно дослідила феномен у дошкільного віку Рогальська І.П. у контексті концептуально методичного підходу. Так, авторка наголошувала, що важливою відмінною ознакою цього процесу у дошкільників є постійне чергування соціального дозрівання, збагачення міри свободи у соціумі, зростання активності дитини як суб'єкта, а також становлення її компетентності у соціальній сфері, збагачення соціально-афективного пізнання суспільного довкілля. Також дослідниця підкреслила, що досліджуваний феномен не варто розглядати спрощено, оскільки на основі поступового його проходження малюк отримує або набуває певний соціальний статус з можливостями його зміни, конкретну роль у соціумі, забезпечує становлення суб'єктивного світу духовності й індивідуальності [49, с.32]. Як бачило, дослідниця наголошує на певній динаміці соціалізації в дошкільному дитинстві та становленням їй на її основі своєрідного світу духовності й індивідуальності зростаючої особи. Науковець також підкреслює, що соціалізація містить у собі виховання, яке стосовно дошкільника дозволяє не лише вийти у світ людської культури, але й формувати себе у ньому як активного суб'єкта з притаманними йому соціальними установками, неповторним духовним світом, унікальністю власної особи. Дане положення на нашу думку, зайвий раз вказую на складність досліджуваного феномену та його значущість щодо старшого дошкільника.

Бондарь Н. зазначає, що у старшому дошкільному віці малюк засвоює власну соціальну роль(Я – дошкільник), розуміє значення саме певних навичок

соціальної взаємодії з навколишніми людьми, а також слідування існуючих у суспільстві норм і вимог щодо поведінки у суспільстві. При цьому авторка використовує термін соціальна адаптація, але при цьому вказує на активність дітей у цьому процесі. У цьому ракурсі Т. Захарова відмічає що соціалізація дітей 5-6 років передбачає активне здобуття культурного досвіду, який представлений нормами, цінностями, конкретними еталонами поведінки, що дозволяє набутти також можливості пристосовуватися до нових умов життя, які постійно змінюються [18, с. 102]. Як бачимо особа не лише добуває досвіду, привласнює соціокультурні цінності, але й збагачує їх власним внеском.

Таким чином, соціалізація є важливим чинником становлення особистості, який як процес значно актуалізується наприкінці старшого дошкільного віку. Дослідники розуміють його як складний феномен, підґрунтям якого вважають соціальний розвиток особи, що передбачає засвоєння дітьми не лише моральних норм, цінностей, еталонів поведінки, але й соціальних навичок, які дозволяють з легкістю встановлювати нові знайомства, спілкуватися, приймати участь у громадському житті, виражати власне ставлення до суспільних явищ і подій у найближчому мікро соціумі. Результат означеного явища виявляється у мірі соціалізованості дитини 5-6 років. Показником якої всі дослідники вказують на соціальну компетентність. Як значуще особистісне утворення воно складається з трьох елементів: афективного, ціннісно-мотиваційного, і дієво-практичного. Основу першого складають соціальні емоції й почуття, які сприяють певному ставленню до подій суспільного життя; змістом другого є сформування потреби сполуки, соціальні установки, що спонукають до певних дій, поведінки, вчинків; змістом третього і є система усвідомлених вчинків, поведінки які відображають набутий соціальний досвід. Означене утворення не виникає само по собі, оскільки має певні особливості формування, динаміку у продовж дошкільного дитинства, а також і сенситивність у періоді життя від 5-6 років. Все це вказує, що варто знати, які саме чинники впливають на його розвиток і становлення. Тому у наступній частині роботи потрібно їх уточнити.

1.3. Чинники соціалізації дітей 5-6 років у ЗДО

Ще один з вагомих пластів феномену соціалізації – питання щодо основних чинників її перебігу, що у певному сенсі слова можна розглядати як і можливість педагогічного контролю і впливу на досліджуване явище. Відтак, варто з'ясувати, що саме розумітимемо під поняттям чинник. Зокрема у науці загально визнаними є положення щодо його визначальної ролі у розвитку певного процесу, утворення, його причинно-наслідкову природу, а також може розглядатися як джерело розвитку чи його необхідна умова [62, с. 712]. Саме у цих висхідних поглядів і розумітимемо поняття чинників соціалізації. Таке розуміння, на нашу думку, дозволяє максимально охопити фактори, що сприяють соціалізації дошкільників 5-6 років.

У соціальній психології побутує думка, що досліджуваний феномен розгортається для людської істоти у визначеній обставинами сферою соціалізації [41, с. 92]. Іншими словами у певному середовищі, де розгортається процес становлення й збагачення зв'язків людини з навколишньою дійсністю, з соціумом. На основі цих ідей і поглядів науковець вказує, що власне факторами у цьому випадку є поведінка особи, стосовно якої існують певні очікування й бажання відповідати певним вимогам. А оскільки, для особистості її поведінка є властивими у спілкуванні, діяльності й самосвідомості, то найбільш вагомими чинниками щодо 5-6-річних дітей є соціальна поведінка, провідна діяльність і міжособистісні стосунки у спілкуванні. Розглянемо названі фактори.

Основою соціальної поведінки 5-6-річних дітей є соціальна позиція малюка, яка складається поступово, розпочинаючи з четвертого року життя. Її сутність полягає у становленні певних стосунків з представниками спільноти. На дане явище у вітчизняній науці звернув увагу вперше Л. Виготський. Науковець відмічав, що у цьому періоді малюк починає цікавитися соціальним світом, що простежується у диференціації навколишніх людей, на дорослих

(близьких і чужих) і ровесників з якими і відбувається діяльність. Як бачимо, соціальна позиція – це система стосунків, яка здійснюється з однолітками й дорослими, іншими словами це місце, яке займає дитина по відношенню до однолітків і до дорослих у спілкуванні й діяльності. На думку Р. Павелків, дитина 5-6 років вирізняється цікавістю до світу людей, дорослого життя, розумінням особистісного Я (самооцінка, яка з'являється на основі самосвідомості) та власної поведінки у певній системі стосунків [42, с. 156]. Як бачимо одним з вагомих чинників є поведінка дитини, яка відображає її зацікавленість світом дорослих людей і стосунками між ними та ставленням до себе, як соціальної істоти й свого поводження серед дорослих і однолітків.

Відповідно до логіки ідей Л. Виготського наступним чинником соціалізації 5-6-річної дитини є гра, що по суті є соціальним явищем, у якому малюки втілюють реальні стосунки дорослих людей, пізнаючи таким чином світ, взаємодію дорослих у спілкуванні з однолітками і, відповідно, самих себе. У грі діти беруть на себе відповідні ролі з життя дорослих і діють в уявній ситуації згідно з вимогами чи то професії, чи певних соціальних обставин (наприклад, побут сім'ї чи стосунки у ній). Так Г. Люблінська наголошує, що гра являє собою активну форму відображення малюком життя дорослих, що його оточує [Л, с. 107]. При цьому науковець відмічає, що вона (гра) реалізується завдяки комплексним діям, до складу яких входить мова й емоційне ставлення до рольових дій, які відтворюють дії дорослих. При цьому, на думку авторки, у грі будь-які чітко простежується суспільний зміст і характер і, одночасно, колективний спосіб буття. Ще одним важливим аспектом гри на яких вказує авторка є її могутній вплив на більш старших дітей, зокрема у віці 5-6 років, оскільки як діяльність гра у цьому віці «переживає» апогей власного розвитку. Як бачимо, ігрова діяльність дошкільників сприяє їх соціальному розвитку й тим самим оптимізує міру соціалізованості дітей.

С. Новосьолова, аналізуючи вплив дитячих ігор на особистість дошкільника відмічає, що у старшому дошкільному віці змінюються аспекти спілкування дитини з дорослим і однолітками, які яскраво простежуються саме

у цій діяльності: так, спілкування набуває ділової форми й спрямоване на досягнення спільної мети з дорослим, а також сприяє спільному розв'язанню з однолітками ігрових завдань, які по суті вміщують у собі суспільно-трудова діяльність дорослих людей у символічній формі [19,с. 10]. Як бачимо, авторка підкреслює, що гра у старших дошкільників сприяє їх соціальному становленню у різних аспектах: пізнання соціуму, ділове спілкування з дорослим, сумісні дії з однолітками (прийняття рішення, спільні ігрові дії, соціальний зміст ролей).

Цікавим для нашого дослідження є погляди на дитячу гру Б. Волкова. Так, дослідник відмітив, що для дитини означена активність, насамперед, є основою для пізнання соціальних стосунків, у яких певним чином моделюються форми поведінки у соціумі. Крім того, дошкільник, окрім спрямованості на пізнання світу людських стосунків, зорієнтований на своїх друзів, на узгодження суміжних з ними дій через використання (взяття на себе) ролі. Також реалізація ролі сприяє здатності співчуття, формуванню особистісних якостей, важливих для спільноти. А ще, за твердженням автора, у грі задовольняється потреба у визнанні, яка ототожнюється зі статусом, статусною роллю й дозволяє пізнавати себе. У 4-6 років діти намагаються відтворювати дії дорослих та їх міжособистісні стосунки [10,с. 178]. Як бачимо, дитяча гра значною мірою підсилює соціалізацію старших дошкільників.

Наступний чинник соціалізації – спілкування, яке у дошкільному віці характеризується значною перебудовою й удосконаленням форм раніше існуючих, а також появою нових, більш складних. Так, за даними М. Лісіної, розпочинаючи з п'яти років на арені з'являється позаситуативно – особистісне спілкування, що стає можливим опануванням комунікативною, прогнозуючою та знаковою функцією мовлення малюками. Форма спілкування, яка виникає у цей період, зорієнтовує на пізнання власних манер під час взаємодії з дорослими й однолітками, а також на самопізнання себе як особистості з притаманними властивостями. За такої взаємодії діти потребують емоційної підтримки зі сторони дорослих, які мають спрямовувати свої зусилля на

ознайомлення малят з еталонами міжособистісних стосунків. Як наслідок у дітей шостого року життя формуються співчуття, доброзичливість, оцінювання особистісних якостей, з'являється готовність співпереживати. Саме тому 5-6-річні діти пізнають основи взаєморозуміння між людьми. Також дослідниця підкреслює, що власне зі сторони дорослого на процес спілкування впливають їх педагогічні такт, а також специфіка взаємодії між дорослими, яку підмічають діти. Зазнає змін і характер взаєможосунків з ровесниками, у яких малята намагаються показати власні досягнення, презентувати власні переваги, зацікавити собою інших, довести всім, що він (дошкільник) – найкращий серед всіх інших. Як бачимо, спілкування дозволяє дитині пізнати світ стосунків між людьми, зрозуміти суть соціальних емоцій і почуттів, отримувати досвід стосунків з дорослими й однолітками.

М. Савчин доводить, що завдяки спілкуванню 5-6-річні діти уловлюють і усвідомлюють зміст соціальних понять, які відносяться до стану і ролі, які характерні для взаємодії між людьми. Відтак, у цьому віці малята намагаються зрозуміти й надати оцінку соціальної взаємодії у суспільстві дорослих членів тієї чи іншої групи, манери їх комунікації, стиль спілкування, поведінки у конкретних ситуаціях, сутність висловлювань людей. Все це стає предметом наслідування старших, а відтак і підґрунтям соціального досвіду малят [51, с. 149]. Як бачимо, внаслідок спілкування (через спостереження за поведінкою під час перебігу) у дітей вимагає і власне соціальний досвід, у вигляді знань і навичок щодо соціальних контактів і їх суті. Все це вказує, що спілкування не варто недооцінювати як чинник соціалізації.

Ще одним з найбільш важливих чинників соціалізації дітей 5-6 років є педагогічне спілкування між дошкільнятами й дорослими (батьками й педагогами). І. Зимня так визначає зміст означеного фактору: це з функціонального боку організована взаємодія між сучасниками освітнього процесу, яка визначає стосунки між ними й при цьому виконує інформаційну, стимулюючу й координаційну функцію [44, с. 332]. При цьому авторка також відмічає його комплексний вплив на особистісні властивості завдяки

мультиоб'єктні спрямованості, високій мірі інформативності, а також презентативності. Домінуюча роль у означеному чинникові, зазначає науковець, належить педагогові, тобто у нашому випадку працівникам ЗДО, в першу чергу вихователів.

Суттєві дослідження педагогічного спілкування проводилися О. Леонтьєвим, Н. Кузьміною, О. Кононко. Зокрема О. Леонтьєв у своїх дослідженнях підкреслював, насамперед, соціальний пласт спілкування. Науковець вказував на його динаміку, наявність у його змісті переконання та інформування, а його характер як міжособистісний [29,с. 11]. При цьому він наголошував на особистісній складовій, тобто суб'єктній складовій як вихователя так і вихованця. Н. Кузьміна визначає це явище як певного роду умову, що спрямована на стимулювання мотивів виконання будь-якої діяльності, яка носить освітній характер, та становлення особистості вихованця, а також сприяє позитивному соціально-психологічному клімату у дитячому колективі й емоційно-позитивним стосункам між всіма учасниками взаємодії [26,с. 105]. О. Кононко акцентує увагу на тому моменті, що основою цього соціально-психологічного явища є його гуманістична природа й спрямованість. Саме вона, на думку авторки сприяє повазі (проявам) до особистості вихованця, його правам щодо висловлення власних думок, пріоритетності особистих потреб та інтересів. Крім того, саме воно має забезпечувати сумісні дії та співучастю дитини з дорослим і основою зворотнього зв'язку [26,с. 245]. Як бачимо, педагогічне спілкування значно розширює соціалізацію дітей 5-6 років, оскільки має комплексний характер і відзначається цілеспрямованістю, яка походить з боку педагога.

Оскільки будь-яке спілкування має місце у дитячій спільноті саме вона на нашу думку є ще одним чинником соціалізації. Так П. Блонський підкреслює, що діти старшого дошкільного віку спрямовані на задоволення потреби у спілкуванні, а тому у цьому віці основне їх бажання – бути разом з іншими дітьми, перебувати серед них у спільноті. На думку науковця, у такому об'єднанні характерні достатньо примітивне об'єднання, кооперація. Однак,

вже у віці 5-6 років дітям властива поведінка, яка планується заздалегідь з попереднім розподілом ролей. Водночас дитячі групи, які автор називає колективами, є досить нестійкими, носять здебільшого характер ситуативних утворень, до складу яких входить невелика кількість дошкільнят [5, с. 129]. При цьому такі дитячі спільноти є надзвичайно мобільними й тут яскраво проявляється симпатія / антипатія, які є характерними для міжособистісних стосунків. Отже, об'єднання дошкільнят сприяє набуттю соціальних навичок взаємодії, формуванню у них соціального досвіду в цілому.

Окрім спільноти дітей також варто звернути увагу ще на один з чинників, який за своєю сутністю, є малою соціальною групою – сім'я. Так, Р. Сірс, вивчаючи феномен когнітивного наuczіння, відмічав, що стосунки у цьому соціальному утворенні спрямовані на забезпечення успішної соціалізації, мета якої полягає у необхідності готувати малюка до повноцінного життя у соціумі. При цьому дослідник основною фазою соціалізації вважав саме перебування дитини у родині. Він акцентував увагу, що саме тут формується початкова мотивація людських стосунків. У сучасних дослідженнях підтверджуються його погляди. Зокрема Г. Беленька наголошує, що сучасна сім'я відіграє важливу роль у становленні особистості, забезпечуючи початковий рівень соціалізованості. Саме у середовищі сім'ї відбувається приєднання малюка до життя у соціумі, задоволення його важливих соціальних потреб у контексті існуючого соціокультурного середовища. Здійснюється засвоєння дитиною культури певного соціуму, моральних цінностей, народних культурних традицій тощо [4, с. 26].

За такого бачення, представлених поглядів науковців до чинників соціалізації можна також віднести дитячий соціум як певне соціокультурне явище, а також дошкільні установи, тобто ЗДО. Зокрема М. Машовець підкреслює, що основна мета дорослих передбачає створення відповідних умов, які зорієнтують малюка на вироблення конкретних навичок щодо регулювання особистої поведінки, яка в основі своїй підпорядкована особистим і соціальним нормам і прагненням. Водночас, продовжує авторка, дитячий соціум незалежно

й самостійне утворення, яке живе за дитячими законами, а тому дорослі мають враховувати його ознаки й з обережністю впливати на його позитивний у соціально-культурному плані розвитку [32, с. 45].

Таким чином, у нашому дослідженні під чинниками соціалізації розуміємо соціально-педагогічне утворення, в основі якого закладено причинно-наслідкову зумовленість і яке є джерелом розвитку соціалізованості дітей 5-6 років. Основними чинниками соціалізації у даний період нами визначено соціальну позицію дошкільника, сюжетно-рольову гру, спілкування дітей з однолітками й батьками і вихователями, дитячу спільноту (дитячий соціум), педагогічне спілкування, сім'я й ЗДО. Означені фактори у найбільшій мірі забезпечують соціалізацію дітей надаючи їй цілеспрямованого характеру й педагогічної доцільності, й що головне дозволяють керувати цим процесом, винести певні корективи за необхідності.

Висновки до розділу 1

Соціалізація відображає міру соціального розвитку особистості, що дозволяє їй на поведінковому рівні відтворювати елементи соціального досвіду: стереотипи, потреби, мотиви, соціально-схвалена поведінка, рівень розвитку свідомості, дотримання моральних настанов і орієнтирів. Під соціалізацією розуміють процес і результат прилучення особистості до культури суспільства, що має втілення у соціальному розвитку (позиції) особистості й виявляється у розумінні моральних цінностей культури поведінки, рівні моральної самосвідомості у стосунках з людьми.

Результат соціалізації проявляється у мірі соціалізованості дітей 5-6 років, а її показником – соціальна компетентність. Як значуще особистісне утворення соціальна компетентність складається з трьох елементів: афективного, ціннісно-мотиваційного, і дієво-практичного. Основу першого складають соціальні емоції й почуття, які сприяють певному ставленню до подій суспільного життя; змістом другого є сформування потреби сполуки, соціальні установки, що спонукають до певних дій, поведінки, вчинків; змістом третього і є система усвідомлених вчинків, поводження які відображають набутий соціальний досвід.

Під чинниками соціалізації розуміють соціально-педагогічне утворення, в основу якого закладено причинно-наслідкову зумовленість і одночасно джерело розвитку соціалізованості дітей 5-6 років. Основними чинниками соціалізації у даний період нами визначено соціальну позицію дошкільника, сюжетно-рольову гру, спілкування дітей з однолітками й батьками і вихователями, дитячу спільноту (дитячий соціум), педагогічне спілкування, сім'я й ЗДО.

Визначені фактори у найбільшій мірі забезпечують соціалізацію дітей 5-6 років, надаючи їй цілеспрямованого характеру й педагогічної доцільності, а що головне, то дозволяють керувати цим процесом, винести певні корективи дорослому за нагальної необхідності.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ 5-6-РІЧНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ЗДО

2.1. Методика й організація дослідження соціалізації 5-6-річних дошкільників в умовах ЗДО. У попередній частині роботи нами було здійснено теоретичний аналіз проблеми соціалізації в цілому, а також дітей 5-6-річного віку зокрема. У ході аналізу висхідних положень досліджуваного явища було з'ясовано, що під ним науковці розуміють динамічний процес взаємодії особи й соціуму, у ході якого відбувається опанування індивідом культурною спадщиною людської цивілізації, представленої у вигляді елементів матеріальної й духовної культури, цінностей, норм і правил поведінки у суспільстві в цілому й конкретних значущих спільнотах.

Аналізуючи джерела наукової інформації, було виявлено, що підґрунтям соціалізації дітей 5-6 років значна частина дослідників вважає соціальний розвиток особи, а результатом – міру соціалізованості дошкільників, основним показником якої, за їх уявленнями, є соціальна компетентність зростаючої особи. Під соціальною компетентністю дітей 5-6 років науковці розуміють складний феномен, особистісне утворення, що має певну структуру й проявляється під час стосунків означеної категорії дітей з навколишнім соціальним світом й впливає на їх поведінку у конкретних ситуаціях взаємодії з ровесниками чи дорослими людьми й опосередковується нормами та правилами поведінки, прийнятними у суспільстві до якого належать діти.

У цьому розділі було здійснено емпіричне дослідження соціального розвитку 5-6-річних малюків в умовах ЗДО, що зумовило проведення констатувального експерименту. Його *ціль* полягала у експериментальному вивченні соціалізації та з'ясуванні характеристик дітей 5-6 років різних рівнів соціалізованості. Згідно з окресленою метою констатувального

експерименту було поставлено певні завдання, які відповідали етапам наукового дослідження:

- a. уточнити критерії та показники, а також компоненти соціалізованості дітей 5-6 років;
- b. розробити у відповідності до вказаних складових предмету вивчення адекватну методику дослідження;
- c. реалізувати методи, які входили до методики дослідження, під час експериментальної взаємодії з вибіркою учасників;
- d. виявити рівні соціалізованості дітей 5-6 років та описати їх;
- e. з'ясувати вплив батьків і вихователів на процес соціалізації дітей 5-6 років.

Відповідно до мети й завдань вивчення особливостей соціалізації 5-6-річних дітей констатувальний експеримент було проведено у три етапи. Зокрема перший з них – *підготовчий*, під час якого було уточнено основні критерії й показники досліджуваного феномену, його компонентний склад та розроблено відповідно до них методику дослідження. Розглянемо означені процедури більш детально.

Так, основними складовими, які характеризують соціалізованість дітей 5-6 років (соціальну компетентність), є афективний, ціннісно-мотиваційний, дієво-практичний. Критерії й показники означеного явища представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники соціалізованості дітей 5-6 років

Критерії	Показники
<i>позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей</i>	цікавість до людських позитивних якостей; розрізнення хорошого й поганого у поведінці дорослих, однолітків; розуміння універсальних моральних категорій добра і зла у художніх творах
<i>оцінювання власних мотивів поведіння у спільноті</i>	диференційоване ставлення до норм і правил поведіння у дитячій спільноті; схвалення чи засудження певних дій по відношенню до

	однолітків; задоволеність перебуванням у колективі; ставлення до стосунків між друзями; засудження конфліктів з приятелями; прагнення прийти на допомогу; намагання здобути приязні стосунки з дорослими та підтримання з ними особистісних стосунків
<i>самостійна, виважена поведінка у стосунках з дітьми та дорослими</i>	слідування встановленим правилам поведіння у групі; уникнення непорозумінь у спілкуванні з дорослими й однолітками; адекватна реакція на прохання, зауваження приятелів, старших; орієнтування на добрі, приязні стосунки з партнерами по взаємодії

Наступним аспектом роботи на підготовчому етапі постала необхідність підбору конкретних методів для вивчення соціалізації 5-6-річних дошкільників та їх впорядкування у методику дослідження, яка у нашому випадку мала бути комплексною, оскільки було передбачено наступні напрями експериментальної взаємодії: робота з дітьми та дорослими (батьками та педагогами ЗДО). Розглянемо шляхи отримання інформації з різними учасниками вибірки

Так, для вивчення першого компоненту досліджуваного явища нами було розроблено бесіду з дітьми № 1 «Про добро і зло», яка була зорієнтована на отримання відомостей у дошкільників щодо розуміння ними універсальних людських цінностей: етичних категорій добра та зла. Саме означені цінності відображають засвоєні дітьми норми і правила стосунків між людьми на рівні свідомості і є показниками позитивного ставлення учасників до цінностей, усвідомлення їх значущості щодо поведіння у суспільстві.

Згадана бесіда № 1 містить шість основних запитань, які за своїм характером є відкритими, оскільки не обмежують дитину у наданні відповідей, а експериментатор має змогу отримати під час її проведення пояснення респондентів щодо позитивних і негативних персонажів у казках, опис конкретного літературного героя (Баба Яга), ознак доброї і злої людини, а також осмислення дітьми поганих і гарних вчинків. Вказаний метод проводився індивідуально, у звичних для дітей умовах життєдіяльності, що також передбачало створення сприятливої атмосфери спілкування дитини з

дослідником. В цілому ми отримали 162 відповіді, оскільки взаємодіяли з 27 дітьми 5-6 років.

З метою вивчення другого компонента соціалізованості п'яти-шестирічних дітей нами було розроблено і використано у роботі бесіди 2 і 3 «Про ставлення у спілкуванні». Зокрема бесіда під номером 2 стосується ставлення до однолітків у ході міжособистісної взаємодії у дитячій спільноті. У ній питання стосувалися бажання спілкуватися з друзями, узгодження сумісних дій під час ігор (чи інших видів діяльності), можливість попросити й отримати допомогу від ровесників, наявність суперечок та способи їх вирішення: самостійно, з допомогою дорослих чи взагалі уникнення від них.

В цілому означена бесіда містила шість запитань, де 3 з них передбачали вже вибір конкретних відповідей, щоб виявити тенденції у ставленні й поведінці щодо особливостей міжособистісних стосунків серед однолітків. Решта три запитання носили відкритий характер, що дозволило з'ясувати причини того чи іншого ставлення до інших дітей. Всього за результатами цього методу нами отримано 162 відповіді, які сприяли визначенню особливостей взаємодії зі своїми ровесниками у старшій групі ЗДО.

Бесіда № 3 стосувалася стосунків старшого дошкільника з дорослими. Нас цікавило чотири моменти у такій взаємодії: можливість звернутися за допомогою до вихователів (в першу чергу) і батьків, приязні стосунки з ними у ході сумісної діяльності (гра, праця, будь-що), розуміння вимог, настанов дорослих та наявність суперечок (конфліктів) з ним. Означений метод містив у собі 4 запитання, два передбачало вибір однієї з альтернативних готових відповідей, а два – пояснення певних ракурсів власних дій у міжособистісній взаємодії. Взагалі за даним методом отримали 108 відповідей респондентів, які дозволили з'ясувати необхідні для дослідження дані і зробити відповідні узагальнення.

Описані вище бесіди №№ 2 та 3 проводилися індивідуально у різний час (не в один час). У ході їх проведення діти були вільними від різних режимних моментів, експериментатором була створена невимушена обстановка, яка

дозволяла дітям почуватися комфортно, зручно, що сприяло відвертості при наданні ними тих чи інших відомостей.

Для вивчення третього компоненту – дієво-практичного – було застосовано два методи. Перший із них – елементи проєктивної методики, запропонованої О. Лутошкіним – *кольоровий символ*. Зокрема дітей просив дослідник вказати з яким кольором у них асоціюються стосунки: а) з однолітками; б) зі старшими. Це дозволило з'ясувати поведінкові тенденції старших дошкільників та сприйняття їх як позитивних чи як негативних. Ця частина проєктивної техніки дозволила також дізнатися й мотиви поведінки п'яти-шестирічних дітей у міжособистісних стосунках.

Другий метод, який було використано для дослідження дієво-практичного компоненту міри соціалізованості – це поведінка дітей у *ситуації морального вибору*. Процедура використання цієї діагностичної техніки передбачала спостереження за невеликою групою дітей під час виконання спільної діяльності. Особливо цікавив момент, коли одна дитина воралася зі своєю частиною, а решта - ні. Було проведено 21 сеанс спостереження.

Додатковий метод у цій частині методики – доповнення дітьми 5-6 років незавершених суджень, які стосувалися; співчуття до однолітків і близьких дорослих; прагнення надати допомогу чи отримати її від інших (друзів, дорослих); суперечок з дітьми чи приятних стосунків; способів налагодження взаємодії за рахунок предмету (іграшки). За допомогою цих незавершених суджень було отримано 189 завершених висловлювань, які сприяли виявленню поведінкових тенденцій у ситуаціях морального вибору.

Друга частина нашої методики передбачала взаємодію з іншою категорією респондентів – батьками та вихователями. Розглянемо більш детально шлях вивчення педагогічних поглядів на досліджуване явище працівників ЗДО. З цією метою нами було спеціально розроблено анкету та інтерв'ю. Зокрема анкета містила у собі дев'ять пунктів, які стосувалися оцінки впливу на соціалізацію дітей старшої групи педагогів, батьків, а також заходів що проводяться у дошкільній установі. Окрім того з'ясовувалися потреба у

знаннях щодо цього явища, де здобувається необхідна інформація, у яких методичних заходах доводилося брати участь вихователям. А також нас цікавили, які саме здобутки працівників дошкільної установи у даному напрямі освіти дошкільнят, що вони потребують від науковців чи науково-методичних об'єднань задля успішного здійснення означеного процесу.

Анкетою було охоплено 9 вихователів, що дозволило одержати 81 повні відповіді. При цьому 3 запитання були зорієнтовані на отримання відомостей щодо тенденцій з боку вихователів у ході соціалізації, а решта – 6 запитань вимагали від педагогів пояснень щодо їх педагогічної діяльності в означеному напрямі зі старшими дошкільниками (за характером це були відкриті запитання). Все це стимулювало вихователів до діалогу з експериментатором.

Продовжено діалог було у ході інтерв'ю з працівниками ЗДО, у ході якого нами була реалізована спроба уточнити у респондентів їх знання, які вони надали у анкетах. Зокрема нас цікавили запитання щодо сутності соціалізації, соціалізованості дітей 5-6 років та її показників (якими користуються педагоги), який аспект у досліджуваному явищі найбільше хвилює вихователів, методи, що використовуються у взаємодії з дітьми та батьками вихованців, а також який з аспектів соціалізації, на думку вихователів, є найменш важливим і яким, відповідно, можна знехтувати. Відтак, за результатами проведеного інтерв'ю було отримано 54 висловлювання респондентів щодо окреслених аспектів прилучення дітей до цінностей і норм соціуму та педагогічного керівництва цього процесу, що доповнило відомості, отримані у анкетах.

Останній метод – анкетування батьків вихованців передбачав отримання даних щодо поглядів батьків та їх впливів на соціалізацію старших дошкільників. Питання до анкети були дібрані та сформульовані самостійно. Власне анкета містила дві окремі частини, по 9 запитань у кожній частині. Також окремо вони пропонувалися й батькам вихованців: спочатку перша частина, а вже потім – через певний час друга. Зокрема перша частина містила у собі наступні аспекти: уявлення про соціалізацію та її компоненти; умови

перебігу означеного явища, зацікавленість батьків літературою з приводу нього; ознаки успішної соціалізації і як саме батьки сприяють їй власним дітям.

Друга частина анкети зорієнтована на: зайнятість дорослих взаємодією з дітьми; реакція дітей на виховні впливи вдома; яким формам співробітництва з однолітками, дорослими надає перевагу малюк; яким методам виховання надають дорослі під час заохочень чи покарань щодо сина чи доньки. У запропонованому методі 8 пунктів передбачали розширені відповіді на поставлені запитання, що дозволяло нам виявити певні причини того чи іншого явища, а 10 запитань передбачали вибір запропонованих відповідей, оскільки нас цікавили виховні тенденції у родинах вихованців.

*Таким чином, на підготовчому етапі констатувального експерименту нами були уточнені компоненти досліджуваного явища (афективний, ціннісно-мотиваційний, дієво-практичний), критерії міри соціалізованості п'яти-шестирічних дошкільників (позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей; оцінювання власних мотивів поведінки у спільноті однолітків; самостійна, виважена поведінка у стосунках з дітьми та дорослими) та їх показники. У відповідності до означених складових, критеріїв і показників досліджуваного явища було розроблено комплексну методичку дослідження, яка передбачала роботу з дітьми 5-6 років, вихователями та батьками вихованців. До її складу увійшли наступні методи: бесіди з дітьми *Про добро і зло, Про ставлення у спілкуванні*», проєктивна техніка *кольоровий символ*, ситуація морального вибору, анкета й інтерв'ю для вихователів, анкета для батьків. На наступному етапі констатувального експерименту – основному – було реалізовано дослідником означені шляхи збору інформації, яка представлена у наступній частині магістерської роботи.*

2.2. Аналіз отриманих даних щодо особливостей соціалізації дітей дошкільників 5-6 років. Розглянемо для початку здобуті нами дані у ході констатувального експерименту за розробленою методикою дослідження міри

соціалізованості п'яти-шестирічних дітей. Вибірку досліджуваних дітей 5-6 років склало 28 осіб, з них 18 дівчаток і 10 хлопчаків.

Проаналізуємо дані, отримані під час взаємодії з дошкільнятами, які стосуються їх розуміння етичних категорій: *добра та зла*. Так, перше запитання стосувалося налаштованості дітей та їх симпатії до доброго чи злого героя. Ми довідалися, що переважна більшість опитаних більш тяжіє до позитивних персонажів літературних творів. Зокрема біля 93% дошкільників виявили таку тенденцію, натомість лише 7% дитячої вибірки до вподоби негативні персонажі художніх творів.

У наступних своїх відповідях досліджувані визначали добрим чи злим є *Бармалей*. Так, абсолютно всі респонденти вказали, що цей персонаж, за своїм характером, є злим, адже він завжди задумує зробити щось погане. Як бачимо, 5-6-річні вихованці цілком гарно орієнтуються у етичних категоріях доброти та зла, а також розуміють їх вплив на поведінку.

Наступне запитання бесіди стосувалося розуміння дітьми суті доброї людини.. Зокрема частина опитаних вказала на те, що така особа виявляє повагу до інших людей, вона є завжди привітно., усміхненою, веселою. Так пояснювали це 58% старших дошкільників. Ще 22% вбачають у добрих людей прагнення завжди допомагати, підтримувати інших, а не битися чи кричати. П'ята частина вибірки відносить до них лише своїх батьків, маму чи тата. Як бачимо, думки малят розділилися: одні дивляться на стосунки, інші на бажання допомагати, решта говорить, що добрими можуть бути лише рідні.

Відповідаючи на наступне запитання, респонденти 5-6 років висловлювалися щодо сутності злої людини. Згідно з їх думками, це така особа, яка є непривітною, завжди похмурою, у якої злий погляд. Такі висловлювання властиві 80% опитаних. Решта досліджуваних вказувала, що такі люди постійно сердяться, крадуть те, що їм не належить, б'ються. Як бачимо, 20% малечі звертає увагу на вчинки таких людей.

У наступному питанні виявлялося саме розуміння дітьми гарних (добрих) вчинків їх удома. Значна частина вибірки малят, біля 80% відмітила, що вони

допомагають батькам прибирати, мити посуд, сервірувати стіл, доглядати за молодшими братиком чи сестричкою. Проте 20% зазначили, що добрі справи для них – це гуляти або відпочивати, або ж не заважати дорослим займатися власними справами. Водночас біля 76% зазначили, що ніколи у своєму житті не робили нічого поганого. Натомість 25% досліджуваних висловили абсолютно протилежну думку, однак при цьому відмітили, що завжди вибачаються за скоєні негарні вчинки.

Узагальнюючи відповіді респондентів на запитання цієї бесіди, відмітили, що біля 75% дітей 5-6 років чітко визначають хто є добрим і злим, орієнтуючись при цьому на особистісні якості та виявлення ними поваги до інших людей, а 25% дошкільників нерідко плутаються у означених феноменах людської поведінки, визнаючи, що інколи вчиняють недобре. Отже, $\frac{3}{4}$ дітей мають уявлення про добрих і злих людей, персонажів художніх творів, розрізняють їх вчинки, $\frac{1}{4}$ частина опитаних має нечіткі уявлення про означені етичні категорії.

Проаналізуємо тепер отримані результати за бесідами 2 і 3, які вказують на особливості стосунків дітей з однолітками та дорослими у спільноті. Спершу розглянемо відповіді опитаних на запитання бесіди 2. Так, відповідаючи на перше запитання, респонденти зазначили, що їм подобається спілкуватися з ровесниками, бо їм від цього радісно, весело (72%). Інші ж досліджувані вказали так, але з певними обмеженнями. Зокрема для 14% такими є відсутність сварок, бійки, а для інших 14% – це просто стосунки, від яких вони не в захваті.

Висловлені дітьми перепони у спілкуванні дуже яскраво виявлялися нами під час аналізу відповідей малюків на друге запитання бесіди, що стосувалося взаєморозуміння у ході спілкування з ровесниками. Так, 72% опитаних відповіли, що їм легко порозумітися з дітьми одного віку, а 28% навпаки, заявили, що вони цього зробити не можуть.

Аналогічні тенденції у поведінці дітей 5-6 років виявили у наданих відповідях на наступні запитання бесіди. Так, біля 58% старших дошкільників заявили, що вони з легкістю зможуть попросити про допомогу своїх товаришів.

При цьому 42% відмітили, що для них це є надто складним завданням. Ще більші складнощі у стосунках між вихованцями старшої групи були виявлені під час аналізу відповідей на запитання, яке стосувалося їх здатності надати пояснення одноліткам, чому вони просять у них допомоги. З'ясувалося, що надати такі пояснення можуть лише 65% респондентів, а для 35%— це надто складно.

Цікавими для нашого дослідження виявилися запитання 5-6, які стосуються конфліктів у дитячих спільнотах та їх розв'язання. Так, з'ясувалося, що 22% дітей вважають, що суперечки – звичні для них явища і відбуваються вони постійно. Біля 44% опитаних відмітили, що конфлікти у них трапляються дуже рідко. Ще біля 36% досліджуваних зазначили, що суперечки все ж трапляються, але чи вони часті, чи все ж трапляються інколи, вони не знають. Отже, діти визнають, що суперечки між ними існують, при чому це відмітили всі респонденти, проте для значної кількості малят складністю є їх розв'язання.

У останньому запитанні методу, старші дошкільники на особливості їх вирішення. Так, значна частина дітей (біля 86%) відмітили, що самостійно зняти напруження у таких ситуаціях вони не можуть й тому звертаються до дорослих. Лише 14% старших дошкільників заявили, що вони здатні розв'язати конфліктні ситуації самостійно. На нашу думку, це надто малий відсоток, а тому діти 5-6 років у повній мірі не розуміють мотивів власної поведінки та не можуть адекватно оцінювати власні дії та дії партнерів по взаємодії, йти на поступки один одному, враховувати інтереси інших дітей.

Своєрідним показником для нас слугувала оцінка вихованцями своїх стосунків і перебування у дитячій спільноті. Так, повністю задоволеними взаємодією з ровесниками є 36% дітей, незадоволеними – 42% опитаних, не можуть визначитися – 22% вибірки. Цікаво обґрунтовують свій вибір досліджувані найбільшої групи: мені тут дуже нудно, я постійно засмучений, у мене не дуже приязні стосунки з багатьма, інколи хочеться дружити, а інколи – ні. Як бачимо, вибірка дітей розділилася на тих, кому подобається чи не подобається перебувати у колективі ровесників.

Отже, діти 5-6 років зацікавлені у спілкуванні з однолітками, проте адекватно розуміють і оцінюють стосунки у спільноті та мають навички моральної взаємодії 36%, 42% не можуть правильно оцінити стосунки та причини виникнення конфліктних ситуацій і не здатні самостійно їх розв'язати. Решта 22% старших дошкільників ситуативно ставляться до взаємодії з ровесниками у групі.

Розглянемо тепер отримані дані бесіди 3, які стосуються стосунків дітей з дорослими. Так, абсолютно всі досліджувані 5-6-річного віку зазначили, що постійно знаходять взаєморозуміння з дорослим у спільних іграх (діяльності) й можуть вільно звернутися до нього за допомогою. При цьому опитані відмітили у наданих відповідях, що вони по-різному усвідомлюють поради чи настанови дорослих. Зокрема 36% респондентів завжди повною мірою розуміють прохання від батьків, вихователів, біля 39% вказали, що їм це не завжди вдається, а решта досліджуваних взагалі не розуміють висловлювань дорослих.

Також ці тенденції помітні й у відповідях щодо виникнення конфліктних ситуацій між дітьми й дорослими. Так, біля 32% дітей вважають, що якщо вони й виникають, то дуже рідко. Ще 16% досліджуваних відмітили, що їх взагалі немає. Натомість біля 52% вказала, що вони трапляються дуже часто. Як бачимо, існують певні групи дітей в залежності від того, як вони розуміють конфлікти з дорослими та особливості взаємодії у цих ситуаціях, а також розуміння висловлювань дорослих.

Проте на відміну від оцінки стосунків з ровесниками, взаємодія дітей з дорослими є більш позитивною (з точки суб'єктивного оцінювання). Так, 65% дитячої вибірки відмітили, що їх спілкування з батьками й вихователями є комфортними. 35% респондентів зазначили, що їх стосунки з дорослими є ситуативними, то гарні, то погані. В цілому можна відмітити, що стосунки дітей з батьками та педагогами є більш конструктивними, оскільки дорослі знають як краще взаємодіяти з дітьми.

Отже, можна вважати, що 36% досліджуваних 5-6 років сприймають і розуміють норми спілкування з дорослими; 42% старших дошкільників

увяляють нормальні етичні стосунки з дорослим, проте не завжди їх дотримуються; 22% вихованців мають певні недоліки у знаннях, відсутнє відповідне позитивне ставлення до етичних правил поведінки, що призводить до їх повного ігнорування.

Розглянемо отримані дані дослідження за *самостійною поведінкою дітей 5-6 років у стосунках з дітьми та дорослими*. Для початку проаналізуємо результати спостереження за дітьми. У ході дослідження ми виявили три групи дітей, які по різному вели себе у подібних обставинах. Зокрема перша група (22%) досліджуваних уважно слухала пояснення вихователя, запитувала про окремі незрозумілі моменти у виконанні завдання, спілкувалися з партнерами по сумісних діях, дослуховувалися до порад, приймали допомогу, після завершення своєї частини роботи надавали допомогу іншим, обговорювали отриманий результат, разом повідомляють результати дорослому, вислуховують поради та оцінку дорослих.

Друга група (36%) досліджуваних вирізнялася тим, що уважно слухала інструкцію, нічого не уточнювала у педагога з приводу виконання завдання, під час роботи не зверталася за допомогою, проте приймала її від партнерів і від педагога, прагнули обговорити отриманий результат і обговорити його з однолітками й дорослими, проте не дослуховували поради вихователя.

Третя група досліджуваних (42%) вирізнялася тим, що майже не слухала повідомлення вихователя щодозавдання, натомість зверталася до партнерів, заважала їм виконувати свою частину роботи. Відмовлялися від допомоги дітей і самостійно за нею не зверталися; з насторогою слідкували за педагогом, коли він допомагав, після цього взагалі відмовлялися виконувати завдання й мовчки спостерігали за діями партнерів, неухважно слухали поради й оцінку вихователя під час обговорення.

Цікавими виявилися результати методики у яких досліджуваних просили завершити розпочату думку. Зокрема було з'ясовано, що 52% дітей розуміють емоційний стан своїх друзів і прагнуть надати їм допомогу самостійно. Натомість 25% вказують на те, що покличуть дорослих (батьків малюка), щоб

вони допомогли. Третя частина вибірки – повністю ігноруватиме необхідність співчуття та проявів взаємодопомоги (іншими словами ніяк не реагуватимуть).

Натомість переважна частина (80%) досліджуваних прагнуть надати посильної допомоги близьким, рідним, коли їх спіткає хвороба: готувати чай, приносити ліки, більше дивитися за меншими братом чи сестрою. Водночас п'ята частина вибірки нічого не збирається робити у даній ситуації. Вони так пояснювали свою поведінку: самоізолююся, піду гуляти, обмежую з ними стосунки. Проте ця частина дітей відмітила, що все ж запитає рідних як вони себе почувають.

Розділилися також думки дітей, щодо прохання дорослих про допомогу. Так, більша частина дітей відповіли, що вони завжди виконують прохання рідних і будуть їм допомагати. Таких досліджуваних виявили 72%. Решта ж вибірки наголосила, що хоч допомагати не дуже хочеться, але доведеться. Їх чисельність складала біля 28%. Одночасно досліджувані висловилися й про те, що коли їм, власне, потрібна допомога, то вирішують її самостійно лише 7%, решта малят, переважно, відповіли, що відразу ж кличуть на допомогу.

Наступні висловлювання стосувалися стосунків з однолітками. Так, опитані відмітили, що коли їх друзі вступають у вербальну суперечку, то 43% їх відразу ж просять про допомогу батьків чи педагогів, 29% намагаються примирити конфліктуючі сторони, а решта (біля 28%) дошкільнят взагалі або не помічають, що відбувається, або лише запитують, що трапилося. Як бачимо, у дитячій спільноті правила й цінності спілкування лише поступово засвоюються, адже поведження дітей не можна назвати схвальним і самостійним.

Підтвердження цього припущення – у наступних відповідях респондентів: що становить основу їх дружби з ровесниками. Так, 58% досліджуваних вказали, що у них товариські стосунки з однолітками визначають такими критеріями: слухняність, не б'ється, не свариться, повага зі сторони друга чи подруги, з охотою вступають у ігрові стосунки. Друга частина вибірки у своїх відповідях зазначила, що граються зі своїми однолітками тому,

що їм просто весело. Щодо спільного використання іграшок під час спілкування, то одна частина опитаних відмітили, що перш ніж поділитися ними (дати погратися), вони добре подумують про те: варто давати чи ні, попереджу, що лише зовсім на короткий час, лише найліпшому товаришу (подрузі). Таких відповідей було біля 54%. Інша частина дитячої вибірки наголосила, що з великою охотою поділяться власними іграшками з іншими, бо: їм зовсім їх не шкода; адже з друзями потрібно ділитися. Як бачимо, старші дошкільники активно засвоюють норми і цінності дитячої спільноти, про що свідчать їх намагання вести себе певним чином у групі, при цьому одним це вдається краще, іншим більш складно.

На основі проведених методів дослідження було здійснено розподіл дітей за рівнями їх соціалізованості. Результат операції представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Характеристика рівнів соціалізованості дітей 5-6 років

Рівні	Характеристика поведінки дітей 5-6 років	Кількість дітей (у відсотках)
Високий	знають гарні риси характеру, ознаки доброї та злої поведінки, позитивні літературні персонажі; розуміють норми як вести себе у спільноті ровесників, знають правила стосунків з дорослими; задоволені стосунками з друзями, налаштовані на уникнення чи розв'язання суперечок, конфліктних ситуацій самостійно чи (за необхідності) з допомогою дорослих; виявляють готовність до дружніх відносин у спілкуванні з ровесниками та дорослими, завжди прагнуть прийти на допомогу іншим людям; слідує встановленим правилам поведіння у групі дітей, у стосунках з дорослими; позитивно вирішують проблеми, які виникають під час взаємодії; адекватно реагують на прохання, зауваження; орієнтуються поводитися приязно, поважають думки й інтереси інших	15
Середній	знають гарні риси характеру, ознаки доброї та злої поведінки, позитивні персонажі творів; розуміють норми як вести себе у спільноті ровесників, знають правила стосунків з дорослими; не зовсім	39

	задоволені стосунками з друзями, інколи прагнуть уникнути чи розв'язати суперечки, конфліктні ситуації лише за допомогою дорослих; виявляють готовність до дружніх відносин у спілкуванні з ровесниками та дорослими, інколи готові прийти на допомогу іншим людям; не завжди дотримуються встановленим правилам поведіння у групі дітей, у стосунках з дорослими; нерідко позитивно вирішують проблеми взаємодії з дітьми, дорослими; не завжди вірно реагують на прохання, зауваження з боку дітей і дорослих; орієнтуються поводитися приязно, проте не завжди поважають думки й інтереси інших осіб, які поруч.	
Низький	орієнтуються у рисах характеру, ознаках доброї та злої поведінки, у героях творів; не завжди розуміють як вести себе у спільноті ровесників, чи будувати стосунки з дорослими; не задоволені стосунками з друзями, рідко прагнуть уникнути чи розв'язати суперечки, конфліктні ситуації самі та негативно реагують на втручання дорослих; виявляють готовність до дружніх відносин у спілкуванні з ровесниками та дорослими, виявляються не готові прийти на допомогу іншим; майже не дотримуються встановленим правилам поведіння у групі дітей, у стосунках з дорослими; рідко позитивно вирішують проблеми взаємодії з дітьми, дорослими; не адекватно реагують на прохання, зауваження з боку дітей і особливо дорослих; намагаються поводитися приязно, проте не враховують думки й інтереси тих, хто поряд з ними.	46

Як бачимо, найбільша кількість дітей, які були досліджені відносяться до низького та середнього рівнів соціалізованості, що зумовлює проведення формульованого експерименту. Оскільки у констатувальному експерименті брали участь досліджувані експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп, здійснимо розподіл дітей та їх показників. Дані представлені у табл.2.3.

Таблиця 2.3.

Розподіл вибірки дітей 5-6 років на експериментальну й контрольну групи

Показники та рівні соціалізованості	Експериментальна група	Контрольна група
<i>Високий</i>	12	15
<i>Середній</i>	43	39
<i>Низький</i>	43	46

Як видно з табл. 2.3. показники у вибірці досліджуваних різних груп мають незначні відхилення, якими ми у праві знехтувати у подальшому дослідженні.

Таким чином, на основі проведеного емпіричного дослідження соціалізації дітей 5-6 років було виявлено три рівні соціалізованості дітей до суспільства у цілому й дитячої спільноти зокрема. З'ясовано, що у цьому віці соціалізованість поділяється на три рівні за мірою сформованості у старших дошкільників: високий, середній, низький. Діти з високим рівнем (15%) розвитку гарно орієнтуються у нормах і цінностях суспільства, дитячого колективу, виявляють зацікавленість стосунками у групі з однолітками, готові до приязних стосунків з друзями, до надання допомоги, позитивно сприймають поради чи зауваження зі сторони дорослих, дотримуються правил поведінки з дітьми й вихователями. Старші дошкільники з середнім рівнем соціалізованості (39%) у достатній мірі орієнтуються у встановлених у суспільстві правилах поведінки серед людей, зацікавлені приязними стосунками з дітьми, дорослими, проте не завжди можуть розв'язати суперечки самостійно і просять допомоги вихователів і батьків, інколи не готові проявляти співчуття, надавати допомогу тим, хто її потребує. Діти з низьким рівнем соціалізованості (46%) норми, цінності, які прийняті у суспільстві, спільноті розуміють, виявляють інтерес до стосунків з людьми, ровесниками, проте не завжди виявляють до них приязне ставлення, не готові їм допомагати, на зауваження дітей і дорослих реагують неадекватно, поведінка більшою мірою не відповідає прийнятим у спільноті правилам поведінки, оскільки часто виникають суперечки та конфліктні ситуації.

2.3. Педагогічний вплив дорослих на соціалізацію дітей дошкільного віку в ЗДО

Емпіричне дослідження передбачало й застосування відповідних методів діагностики з вихователями та батьками вихованців. У ній взяли участь дев'ять педагогів ЗДО №3 «Ромашка» м. Яготин і 28 дорослих членів родин вихованців. Розглянемо спочатку інформацію про педагогічні впливи зі сторони вихователів. Зокрема педагоги всі відмітили їх позитивний вплив на процес залучення дітей 5-6 років до правил поведінки у дошкільному закладі з дорослими та серед однолітків у процесі взаємодії. Одночасно відмітили позитивний вплив на цей процес біля 22%, а 43% респондентів погодилися з умовою, що не у всіх сім'ях батьки гарно впливають на засвоєння норм поведінки. Решта ж дорослих членів родини не змогли визначитися й відповіли, що не знають. Таких опитаних у вибірці було біля 35%.

У наступному запитанні вихователі перелічили, що на процес входження дитини у культури суспільства гарно впливають: тематичні розваги, святкові ранки, дозвілля, ігрова діяльність, тематичні бесіди, ігри-розваги. Проте, біля 80% педагогів використовують для поліпшення означеного процесу переважно бесіди мовленнєвого характеру та різноманітні свята у ЗДО. Як бачимо, персонал дитячого садка не прагне до урізноманітнення заходів задля сприяння соціалізації дітей 5-6 років.

Також певний консерватизм було відмічено під час аналізу відповідей на запитання щодо наявності професійних знань феномену, що є предметом нашого дослідження. Так, 80% вихователів вказали, що мають достатньо знань, як практичних, так і теоретичних щодо соціалізації дошкільників. Натомість 1/5 працівників дошкільного закладу говорила про відсутність практичного досвіду задля оптимального їх впливу на соціальний розвиток 5-6 річних малюків. Логічним продовженням цих суджень стали повідомлені педагогами джерела інформації, з яких вони черпають необхідні відомості: найбільш інформації отримують на курсах підвищення кваліфікації та методичних об'єднаннях

фахівців дошкільного профілю (80%), мережа Internet (50%), спеціальні методичні посібники (14%). На нашу думку, фахівці ЗДО у недостатній мірі володіють спеціальним досвідом взаємодії з вихованцями задля педагогічного керівництва й сприяння їх соціалізованості.

Власне це було підтверджено відповідями педагогів ЗДО на наступне запитання анкети. Зокрема 73% респондентів вказали на заходи, де поповнювали власний досвід щодо соціального розвитку й входження дітей 5-6 років до культури соціуму – методичні об'єднання, а решта 27% фахівців дошкільця відповіли, що не пам'ятають таких проблем на означених формах педагогічного обміну досвідом. Одночасно вся вибірка досліджуваних визнала, що проблема соціалізації 5-6-річних вихованців є нагальною станом на сьогоднішній день.

Цікавими були відповіді респондентів на запитання щодо власних педагогічних здобутків у сфері покращення процесів соціального розвитку та формування у малят соціальної компетенції. Так, спеціалісти відмітили, що мають власноруч розроблені методичні матеріали, серед яких називали програми корекції особистісних стосунків дітей у групі, розвитку комунікативних навичок старших дошкільників, різноманітні рольові ігри для дітей, формування навичок міжособистісної взаємодії. На існування такого доробку вказали біля 79% опитаних і лише 21% респондентів визнали, що у них таких здобутків немає. З нашого погляду, це вказує на те, що педагоги перебувають у постійному пошуку для оптимізації досліджуваної проблеми у старших групах ЗДО.

Також інформативними у плані покращення освітнього процесу у напрямі соціалізованості дітей 5-6 років виявилися надані педагогами відповіді щодо необхідної їм допомоги. Так, вихователі бажали б кращого матеріально-технічного забезпечення, більшої кількості методичної літератури та посібників з цієї проблематики, а також біля 50% респондентів висловили бажання бути присутніми на семінарах чи конференціях, присвячених означеному питанню, а

також хотіли б частіше обговорювати й ділитися досвідом щодо реалізації завдань у даній сфері виховання.

Як бачимо, вихователями надали інформацію, яка наводить на роздуми щодо покращення їх діяльності у плані більш ефективного розв'язання завдань соціалізації дошкільників старших груп. Саме для уточнення поглядів фахівців з приводу їх бачення проблеми в цілому та її місця у освітньому процесі було проведено інтерв'ю з ними. Так, у відповідях на його перше запитання респонденти наголосили, що першочерговою їх метою є залучення дітей до оволодіння нормами та правилами поведінки серед людей. Менше уваги приділяють засвоєнню навичок взаємодії, цінностей і традицій спілкування з дорослими та однолітками.

Цікавими виявилися погляди фахівців на суть соціалізованості. Зокрема 36% опитаних вбачають у ньому лише процес адаптації до суспільних умов, біля 33% - відповідність дітей 5-6 років соціальним вимогам. Натомість біля 31% педагогів розуміють його сутність як підлаштування під інших та конформності у дітей до соціального середовища і його вимог. На нашу думку, значна частина опитаних невірно розуміють означену властивість дітей, адже не можна зводити це утворення лише до адаптації, а також взагалі не можна формувати у дошкільнят конформність. Ці погляди потребують певного коригування у фахівців, які прийняли участь дослідженні.

Наступні відповіді мали пролити світло на критерії, за якими вони визначають міру соціалізованості вихованців. Так, 31% засвідчив, що вони звертають увагу, в першу чергу, на взаємодію з однолітками, на прояви поваги та співчуття, на свідомо ставлення до себе, а також на адекватне розуміння дітьми звертань до них. Решта опитаних відмітили, що вони орієнтуються лише на прояви у дітей правильної поведінки, тобто такого поведіння, яке культивується суспільством. З нашої точки зору, переважна більшість фахівців не звертає увагу на здатності дітей до комунікації, ставлення до однолітків і дорослих, до себе самих, до проявів соціальних почуттів. Саме тому, погляди більшості є однобокими.

Також цікавими виявилися відповіді респондентів щодо проблем, які їх найбільше хвилюють у ході соціалізації дітей 5-6 років. Нами були отримані рівномірні блоки суджень про нагальні питання, які турбують вихователів: емоційне ставлення дітей; формування рис і властивостей особистості; готовність до виконання суспільних завдань; негативне ставлення до соціалізації з боку батьків вихованців; взаємодія з батьками. З нашого погляду, нами було отримано перелік актуальних проблем, з якими педагоги ЗДО зустрічаються в освітньому процесі.

Наступне запитання допомогло з'ясувати, перевагу яким методам і формам надають вихователі у ході соціалізації старших дошкільнят. Серед методів було названо розповіді, бесіди і вправи (щодо роботи з дітьми), як правило індивідуального характеру. З батьками перевага надається груповим формам роботи: консультації, тренінги, батьківські збори. Як з нашої точки зору, арсенал методів і форм роботи фахівців у даному випадку є обмеженим.

Провокативним було останнє питання. Воно стосувалося того, що вихователі вважають найменшим чинником керованої соціалізації. Проте педагоги відповіли, що вони звертають увагу на всі моменти у цьому явищі, принаймні більша половина уточнила, що намагається це робити постійно.

Отже, фахівці ЗДО мають певні прогалини у своїх поглядах на сутність досліджуваного феномену, проте визнають, що ця проблема є комплексною і надзвичайно актуальною. Вони усвідомлюють, що разом з батьками є головними чинниками соціального зростання дітей 5-6 років, проте відчують складнощі у розумінні суті соціалізованості дітей, в отриманні необхідної інформації, у підборі форм і методів впливу на дітей, у взаємодії з батьками вихованців, в обміні інформацією, у відсутності у педагогічній спільноті спеціальних заходів задля підвищення власної компетентності у питаннях прилучення дітей до цінностей і норм поведінки. Позитивним вважаємо налаштованість вихователів на поповнення власного досвіду у питаннях щодо розв'язання досліджуваної проблеми у власній педагогічній діяльності.

Проаналізуємо, отримані дані за проведеним анкетуванням з батьками дітей 5-6 років. Так, стосовно запитання про сутність досліджуваного явища, дорослі члени сімей відповіли, на нашу думку, надто узагальнено: підготовка до життя у соціумі (29%); формування особистості, рис характеру та спілкування у суспільстві (43%); розуміння власної поведінки та навколишнього світу. Загалом опитані вірно розуміють основні аспекти феномену, про який їх запитують, однак вказують при цьому лише один з них: чи то спілкування з іншими, чи то розуміння суспільних явищ дійсності, чи то розуміння підготовки до життя у соціумі. Отже, у дорослих членів сімей відсутнє цілісне бачення феномену.

Неоднозначно розуміють респонденти вплив дошкільного закладу та власне і їх самих на процес соціалізації дітей 5-6 років. Так, 42% з них переконані, що це спільні дії як ЗДО, так і родини вихованців. Решта вибірки виявила діаметрально протилежні погляди: одні з них вважають, що левову частку відіграють дитячі садочки, у яких перебувають старші дошкільники (біля 29%), а інші – батьки, оскільки саме вони виховують сина чи доньку. Відмітили, що більш правильними є судження тих, хто вважає, що це спільний вплив ЗДО та сім'ї.

Цікавими виявилися думки дорослих щодо емоційного компоненту явища, яке є предметом нашого дослідження. Так, біля 29% опитаних вважає, що мається на увазі перевага у дитини гарного настрою і позитивних емоцій над негативними. Так, це вагомий показник. Проте, на нашу думку, висловлювання решти вибірки (біля 71%) є більш переконливими, адже вони вважають, що окрім емоційного ставлення 5-6-річних дошкільників, вагомими критеріями є і усвідомлення емоційних переживань, і розуміння емоцій і почуттів інших дітей, дорослих, які знаходяться поруч, це і співчуття і радість за інших. Як бачимо, $\frac{2}{3}$ вибірки мають більш цілісні уявлення щодо емоційної складової феномену.

Цього не можна сказати про погляди батьків на поведінкову складову. Тут думки респондентів розділилися за трьома критеріями. Зокрема біля 29%

вважали, що це вміння правильно розуміти та демонструвати міміку та жести у суспільстві. На нашу думку, це абсолютна хиба. Натомість 50% опитаних стверджували, що це вміння дитини правильно себе вести, з огляду на етичні цінності та норми. Правильно, однак надто загально. Натомість $\frac{1}{5}$ дорослих членів сімей відмітила, що означена складова – вміння спілкуватися малюків з однолітками. Такі погляди також можна вважати вірними, але не повними. Це також вміння взаємодіяти і з дорослими, не лише з ровесниками й, одночасно, усвідомлення прийнятих у соціумі цінностей взаємодії.

Єдиними у своїх поглядах респонденти виявилися під час відповідей на п'яте запитання анкети. Вони чітко розуміють, що для полегшення соціалізації, а також з метою підвищення ефективності входження дитини до культури суспільства варто чи то створити, чи то дотриматися певних умов. З цим стовідсотково погоджуються всі учасники експерименту.

Відповідно до такої точки зору, батьки мають цікавитися відповідною літературою, джерелами щодо сутності феномену. Проте виявилось, що таке поведження є властивим лише для невеликої частини досліджуваних: 28%. Біля 11% досліджуваних зазначили, що вони повністю у цих питаннях довіряють вихователям дитини, а найбільша частина опитаних – взагалі не цікавиться цією проблемою. Таких батьків біля 71%. Як бачимо, значна частина вибірки є немотивованою у плані поповнення власних знань з проблеми, яку досліджуємо.

Подібне ставлення до цього питання помітно з відповідей досліджуваних на наступний пункт анкети. Так, біля 21% вказали, що читають книжки про виховання дітей, а біля 11% зазначили, що працюють з літературними джерелами, які рекомендують педагоги. В цілому, тих, хто читає біля 32% вибірки, тобтодесь її третина. Решта $\frac{2}{3}$ нічого не читають і, згідно з нашою думкою, взагалі не переймаються даною проблемою.

Цікавими видалися нам з точки зору інформативності батьків на показники соціалізованості дітей. З'ясувалося, що біля 22% вважають, що це вихованість дітей і їх вміння себе відповідним чином поводити. Натомість біля

78% вибірки досліджуваних зазначили, що добре соціалізований 5-6-річний дошкільник позитивно й емоційно реагує на все, є життєрадісним, грається, спілкується, х охотою йде на контакт з ровесниками та дорослими. З огляду на подібні висловлювання, ця частина опитаних добре розуміє ідеал сучасної здорової у соціальному плані дитини.

Послідуючі пункти анкети стосувалися практичної взаємодії у сім'ях між батьками, сином чи донькою. Так, всі без винятку учасники дослідження зазначили, що пояснюють своїм дітям, як потрібно себе вести у тій чи іншій ситуації. Про зворотній бік цієї роботи вказували висловлювання наступного пункту. Зокрема ½ вибірки зазначила, що дитина реагує на заборони («не можна»), а друга половина вказали, що інколи капризує. Іншими словами, дорослі тримають на контролі, як саме діти розуміють їх вимоги. При цьому 100% батьків запевнили, що не використовують при цьому фізичних покарань, а обходяться лише зауваженнями (50%) і це є правильною виховною стратегією, а друга половина користується наріканнями, що на нашу думку, сприяє виникненню у вихованців почуття провини, а тому є небажаною стратегією.

Також з'ясувалося, що подібним чином вибірка респондентів розподілилася на дві частини, щодо вміння дітей знаходити спільну мову з однолітками. Половина вважає, що такі вміння властиві їхньому малюкові, а друга половина – ні.

Отже, батьки мають уявлення про суть соціалізації та її критерії, проте здебільшого ставлять надто узагальнені вимоги. Проте їх погляди не можна назвати цілісними. Крім того, помітна тенденція, що дорослі члени сімей не мають тяги щодо поповнення знань про це явище, зовсім мало цікавляться спеціальними книгами, прагнуть більше перекладати ці питання на педагогів. Водночас, на практичному рівні опікуються тим, щоб діти розуміли їх вимоги, не використовуючи при цьому фізичні покарання, та відповідним чином поводити себе у суспільстві, взаємодіяли з однолітками й дорослими особами, й при цьому гарно себе почували на емоційному рівні.

Таким чином, як і вихователі, так і батьки мають певні прогалини у своємудосвіді щодо питання соціалізації, визнаючи при цьому, що це питання є комплексним і актуальним. Вони, на відміну від батьків, усвідомлюють, що спільно з сім'ями є головними чинниками соціального зростання дітей 5-6 років, проте обидві категорії відчують складнощі у розумінні суті соціалізованості дітей, а також критеріїв. Педагоги, на відміну від дорослих членів родин, налаштовані на поповнення власного досвіду у здійсненні виховання соціальної компетенції дітей, проте відчують ускладнення у набутті необхідних відомостей, у виборі форм і методів впливу на дітей, у взаємодії з батьками вихованців. Крім того вказують на відсутність спеціальних заходів на місцевому рівні громади для підвищення власної компетентності у означених питаннях.

Батьки тяжіють, щоб більшою мірою опікувалися цим процесом педагоги, але налаштовані на те, щоб діти правильно себе поводити, були життєрадісними, розуміли їх вимоги, а також не налаштовані на фізичні покарання. Все це вказує на необхідність вдосконалення існуючого досвіду у батьків і вихователів.

Висновки до розділу 2

На констатувальному етапі було уточнено компоненти, показники і критерії соціалізації дітей 5-6 років, а також розроблено комплексну методичку дослідження, яка передбачала роботу з дітьми 5-6 років, вихователями та батьками вихованців. До її складу увійшли наступні методи: бесіди з дітьми *Про добро і зло, Про ставлення у спілкуванні*», проєктивна техніка *кольоровий символ*, ситуація морального вибору, анкета й інтерв'ю для вихователів, анкета для дорослих членів сімей.

Було ви явлено, що діти з високим рівнем (15%) розвитку гарно орієнтуються у нормах і цінностях суспільства, дитячого колективу, виявляють зацікавленість стосунками у групі з однолітками, готові до приязних стосунків з друзями, до надання допомоги, позитивно сприймають поради чи зауваження зі сторони дорослих, дотримуються правил поведінки з дітьми й вихователями.

Старші дошкільники з середнім рівнем соціалізованості (39%) у достатній мірі орієнтуються у встановлених у суспільстві правилах поведінки серед людей, зацікавлені приязними стосунками з дітьми, дорослими, проте не завжди можуть розв'язати суперечки самостійно і просять допомоги вихователів і батьків, інколи не готові проявляти співчуття та надавати допомогу.

Діти з низьким рівнем соціалізованості (46%) норми, цінності, які прийняті у суспільстві, спільноті розуміють, виявляють інтерес до стосунків з людьми, ровесниками, проте не завжди виявляють до них приязне ставлення, не готові їм допомагати, на зауваження дітей і дорослих реагують неадекватно, поведінка більшою мірою не відповідає прийнятим у спільноті правилам.

Педагогіналаштовані на поповнення власного досвіду для виховання соціальної компетенції дітей, мають ускладнення у наявній інформації, у виборі форм і методів впливу на дітей, у взаємодії з батьками. вихованців. Батьки тяжіють, щоб більшою мірою опікувалися цим процесом педагоги, але

налаштовані на те, щоб діти правильно себе поводити, були життєрадісними, розуміли їх вимоги.

РОЗДІЛ 3.

СИСТЕМА РОБОТИ З ПІДВИЩЕННЯ МІРИ СОЦІАЛІЗОВАНОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ВУМОВАХ ЗДО

3.1 Принципи та висхідні положення організації формувальної частини експерименту

На цьому етапі дослідження постало завдання здійснити експериментальні впливи певного характеру з метою покращення міри соціалізованості у 5-6-річних вихованців ЗДО, оскільки на емпіричному рівні було зафіксовано недостатній рівень розвиненості означеного феномену. Відповідно, основне спрямування нашої роботи полягало у створенні найбільш доцільних умов для ефективного перебігу процесу пристосування до середовища, у якому перебувають досліджувані: дошкільній установі. На основі такого бачення подій було необхідно:

- з'ясувати висхідні положення, які зумовлюватимуть ефективність перебігу соціалізації у 5-6-річних досліджуваних;
- здійснити обґрунтування педагогічних умов та дібрати необхідні методи для оптимально насиченого соціального середовища для ефективної соціалізації дітей у експериментальному закладі;
- емпірично виявити зростання ефективності розробленої нами програми формувального експерименту щодо покращення міри соціалізованості у дітей 5-6 років.

Спираючись на джерельну базу нашого магістерського дослідження, а також на отримані у ході констатувальної частини дані емпіричного вивчення соціалізації дошкільників 5-6-річного віку, зафіксовано, що міра розвиненості означеного феномену у вихованців старшої групи залежить від їх досвідченості у сфері людських стосунків, а також від впливу на них суспільних інституцій,

насамперед, сім'ї та дошкільної установи. Оскільки було з'ясовано, що батьки та педагогічні працівники характеризуються недостатнім особистим досвідом, а також відчувають ускладнення у набутті необхідних відомостей, у виборі та використанні шляхів і форм впливу на вихованців, а також не у змозі встановити оптимальні стосунки зі всіма учасниками освітньої взаємодії, перед нами постала нагальна потреба оптимізувати названі елементи.

Працюючи над розробкою й організацією педагогічного експерименту, визначили його головну наукову спрямованість – парадигму, яка за твердженням В. Дружиніна, вказує на загально визнані підходи, які мають місце на певному етапі розвитку наукового знання людської цивілізації. На сьогодні – це принцип суб'єктності. Основи цього положення закладені у науці зусиллями Б. Ананьєва, Л. Альбуханової-Славської, О. Брушлінського, О. Запорожця, Г. Костюка, О. Леонтєва, Д. Фельдштейна та ін. У дошкільній освіті висхідні позиції підходу на практиці утверджують І. Бех, Н. Гавриш, І. Рогальська, Т. Піроженко, та ін. Згідно висхідних положень означеного підходу, всі учасники освітнього процесу розглядаються як такі, що здатні самостійно визначати напрями соціальної поведінки, регулювати її у спільноті ровесників, дорослих брати на себе відповідальність за її наслідки.

Доповнювали парадигму суб'єктності у педагогічному експерименті й інші підходи, зокрема: соціально-педагогічний, особистісно зорієнтований і діяльнісний. Так, основний зміст першого з них (*соціально-педагогічного*) вказує на баченні соціалізації як складного феномену, що зумовлює набуття суб'єктом певного статусу у спільноті, опанування відповідними соціальними функціями та становлення особистості з набутими індивідуальними ознаками, у тому числі й моральними (духовними) особливостями. С. Курінна, С. Ладивір, Г. Белнька наголошують на важливості дотримання означених постулатів.

Другий – *особистісно зорієнтований* – підкреслює повагу до дошкільняти, ґрунтується на визнанні дитини активним учасником освітнього процесу, з притаманними їй потребами, інтересами, прагненнями, на які орієнтуються дорослі. Стратегія поведінки батьків і педагогічних працівників

визначається необхідністю підтримання зусиль зростаючої особистості, які спрямовані на пізнання світу людських стосунків, на з'ясування свого місця серед ровесників, засвоєння моральних цінностей, формування духовної сфери дитини 5-6 років. Старші особи, по відношенню до дитини, мають виконувати функції наставників, пріоритетом яких є емоційна підтримка малюків у їх активності. відстоюють ці положення у дошкільній освіті І. Бех, А. Богуш, О. Кононко й ін.

Зміст *діяльнісного підходу* дозволяв розглядати дитину 5-6 років як таку, що здатна виявляти відповідну її віку активність, яка спрямована на формування у себе бажаних рис особистості, які схвалюються суспільством, близькими людьми й дозволяють почуватися на рівних поряд з однолітками, дорослими. Означений підхід визнає за 5-6-річною дитиною можливість набувати власними зусиллями позитивної компетентності у соціальному відношенні, розуміти вимоги найближчого соціального оточення. Означені ідеї впроваджували у практику дошкільця В. Сухомлинський, Т. Поніманська, Т. Фасолько та ін.

Працюючи над організацією формувальної частини дослідження, ми розуміли її тактику, як цілісну, скореговану у необхідному напрямі сукупність виховних впливів, які сприяють соціальному розвитку особи та передбачають досягнення 5-6-річними дітьми не лише моральних еталонів поведінки, але й соціальних навичок, які дозволяють з легкістю встановлювати нові знайомства, спілкуватися, приймати участь у громадському житті, виражати власне ставлення до суспільних явищ і подій у найближчому мікро соціумі.

У цьому контексті особливу увагу було прикуто до розробки програми педагогічного експерименту, яка розглядалася нами як сукупність визначальних і домінуючих тверджень, на основі яких ставили мету, формулювали завдання, визначали способи реалізації, необхідні умови, причинну зумовленість бажаного результату та осмисленість здійсненої роботи (рефлексію). Так, основне спрямування програми полягало у: забезпеченні ефективної

соціалізованості 5-6-річних дошкільників, більш оптимальних впливів за існуючі нині у ЗДО й сім'ях вихованців; звичний спосіб; підбір найбільш доцільних шляхів, засобів, способів впливу на соціальний розвиток досліджуваних; виявити, удосконалити, скорегувати відомі методи виховного впливу на соціалізованість дітей у контексті процесу взаємодії батьків, педагогів, дітей 6-7 року життя з метою вдосконалення опанування соціальним досвідом найменшими учасниками освітнього процесу.

Проміжними цілями педагогічного експерименту слугували: визначення й обґрунтування педагогічних умов і способів оптимального впливу на соціальний розвиток досліджуваних 5-6 років; розроблення дієвої методики взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, що передбачає спільні й суто особистісні контакти у контексті зростання соціальної досвідченості дітей 5-6 років; пошук і впровадження гуманних форм взаємодії між дорослими (батьками працівниками дошкільної установи); оцінювання досягнутих результатів і розробленої автором програми у плані її дієвості й ефективності.

Педагогічний експеримент за тривалістю перебігу був обмежений, його тривалість шість місяців. Основне його спрямування полягало у використанні наявного педагогічного арсеналу методів і засобів, які дозволяли здійснювати оптимальних виховний вплив на соціальний досвід досліджуваних, формувати у них моральні цінності й еталони, прийнятні у стосунках міжлюдьми, стимулювати дітей до соціальних дій, вчинків таким чином виховувати позитивне ставлення до них. Окрім того експериментальні впливи передбачали покращення взаємодії між дорослими у контексті збагачення їх соціального досвіду та оптимізації співробітництва у означеній проблемі.

У цьому контексті варто відмітити, що зміст програми педагогічного експерименту містив у собі дві лінії, за якими передбачалася її реалізація: взаємодія з дітьми 5-6 років; стосунки з дорослими, які поділялися на роботу з батьками й педагогічними працівниками. Зокрема, взаємодія з 5-6-річними дітьми полягала у збагаченні їх знаннями й уявленнями про особливості життя у суспільстві, основи стосунків з людьми, усвідомлення соціального статусу у

спільноті з ровесниками, знайомство з суспільними цінностями; реалізація означених напрямів на поведінковому рівні з елементами вправління. Означений зміст роботи з дітьми був зумовлений результатами на констатувальній частині дослідження, оскільки було помічено недостатню міру розуміння дітьми названих компонентів соціальної досвідченості.

Друга лінія змісту програми мала два розгалуження, адже передбачала *взаємодію з педагогічними працівниками ЗДО та батьками*. Так, використані методи передбачали *щодовихователів*: поповнення багажу знань про особливості перебігу соціалізації у 5-6-річних дошкільників; уточнення показників соціалізованості; прояви соціальної компетентності у поведженні дітей відповідної вікової категорії. Також робота спрямовувалася на формування у педагогів усвідомленого ставлення до взаємодії з сім'ями вихованців з метою поліпшення показників означеного явища, вдосконалення технологій співпраці між дорослими, а також уточнення необхідних відомостей про соціальний розвиток дитини 5-6 років.

Контакти з *батьками* являли собою просвітницьку роботу, спрямовану на отримання необхідних знань про формування у старших дітей досвідченості соціальних контактів, налагодження оптимальної взаємодії з працівниками дошкільної установи; надання рекомендацій щодо сприяння процесу соціальної адаптації у дітей 5-6 років.

Основна ідея програми полягала у актуалізації зусиль учасників освітнього процесу у покращенні надбань дитиною у плані її соціальної компетентності. У цьому контексті особливої ваги набували виділені нами педагогічні умови, під якими розуміли педагогічно насичене середовище соціального зростання дитини 5-6 років, яке утворюють зовнішні та внутрішні чинники, які сприяють набуттю та проявам соціального досвіду дітьми. У нашому дослідженні такими вважали:

- ***розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими;***

- *вправлення у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведження у спільноті.*
- *цілеспрямована взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років.*

Розглянемо означені положення більш детально. Зокрема, виділяючи першу з педагогічних умов, ми базувалися на тому, що без необхідних знань про себе як соціальну істоту (як хлопчика чи дівчинку), без розуміння основних моральних принципів і правил свого поведження у спільноті, позитивного ставлення цінностей та етичних вчинків.

У цьому сенсі розуміння ми покладалися на погляди Я. Українського, який аналізуючи досліджуваний феномен, вказував, що процесуально це явище реалізується через три пласти: діяльність, спілкування й самосвідомість. Зокрема перший пласт стосується опанування особою новими формами активності й передбачає усвідомлення особистісних елементів (мотивів) і певних видів цілеспрямованих дій. Під час взаємодії (другий пласт) особистість збагачує власні стосунки з іншими людьми, удосконалює навички спілкування і його наповненість (зміст), формує вміння сприймати і розуміти інших осіб. Щодо третього пласту – самосвідомість – автор вказує що тут має місце процес встановлення Я особистості (Я-концепції), що дозволяє з'ясувати власну статеvu належність, це відношення соціальної ролі, розвитку самооцінки тощо [60, с.448]. Отже, сферами досвіду досліджуваного явища вважаються уявлення про спілкування, форми активності та їх усвідомлення зростаючими дітьми 5-6 років.

Розглядаючи наступну, *другу педагогічну умову*, ми взяли за основу тезу, що малюк не лише має знати, як себе поводитися у відповідних соціальних ситуаціях, не тільки розуміти як відрізнити добре від поганого, але й мати практичні вміння вести себе відповідним чином. Отже, *вправлення у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведження у спільноті* – наступне положення, якого дотримувалися у ході організації педагогічного експерименту.

У його обґрунтуванні ми посилалися на твердження О. Кононко та В. Душиніної. Зокрема О. Кононко наголошує на тому, що старші дошкільники починають апробувати власні соціальні навички, що певною мірою залежить від інтересів і нахилів дітей, а також від їх бажання перевірити набуті знання і навички спілкування. Ці особливості поведінки підкріплюються на емоційному рівні, де малюки виражають певне ставлення щодо власних соціальних вмінь та відповідної поведінки[21].

В. Душиніна вказує, що малюк у такому віці може діяти самостійно, незалежно від дорослого (а це є вже автономне соціальне поводження), а з іншого боку – поведінка дитини може зніціюватися як дорослим, так і власне малюком, який по суті вже є суб'єктом активності [17, с. 11]. Відтак, автор робить висновок, що на цьому етапі можливі стосунки, які носять назву суб'єкт-суб'єктні, а не лише суб'єкт-об'єктні. Як бачимо, активність дитини у соціумі накладає певний відбиток на взаємодію з соціальним середовищем (дорослі, ровесники), що дозволяє набувати урізноманітнений досвід.

Розглядаючи третю виділену нами педагогічну умову – *цілеспрямовану взаємодію ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років*, розуміли що поєднання зусиль педагогічних працівників і батьків як найбільш важливих чинників соціалізації можливе за рахунок визначення єдиних вимог, цілей, співпраці у окресленій сфері.

На думку М. Лісіної 5-6-річні діти пізнають основи взаєморозуміння між людьми через спостереження за спілкуванням між дорослими, особливо між батьками і вихователями. У цьому сенсі дослідниця авторка вказує, що зі сторони дорослих доцільно проявляти педагогічні такт, співробітництво, взаєморозуміння і підтримка один одного, тобто все те, що помічають у взаємодії між дорослими діти.

Інший український дослідник стверджує, що тут малята намагаються зрозуміти й надати оцінку соціальної взаємодії у суспільстві старших за них осіб, манери їх комунікації, стиль спілкування, поведінки у конкретних ситуаціях, сутність висловлювань людей. На його думку, це стає предметом

наслідування, а відтак і підґрунтям соціального досвіду малят [25, с. 150]. Отже, внаслідок спостереження за спілкуванням старших за себе осіб, у малят з'являється соціальний досвід, у вигляді знань і навичок щодо соціальних контактів і їх суті. А це зумовлює педагогів і батьків до тісної взаємодії, яка є позитивним зразком для наслідування дітьми 5-6 років.

Таким чином, організовуючи педагогічний експеримент, за його базис було взяті положення суб'єкт-суб'єктної парадигми, які зумовили використання соціально-педагогічного, особистісно зорієнтованого і діяльнісного підходів. Сукупність вказаних принципів зумовили зростання ефективності процесу формування соціального досвіду дітей 5-6 років. Урахування змісту основних положень педагогічного експерименту та отримані результати на етапі констатації дозволили виділити й обґрунтувати педагогічні умови розвитку міри соціалізованості у 5-6-річних дошкільників: розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими; вправління у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведіння у спільноті; цілеспрямована взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років.

3.2. Методика педагогічного експерименту

Наступний етап крок у виконанні магістерського дослідження – це опис власне програми формувальної частини: сукупності педагогічних засобів, шляхів і форм, використаних з метою оптимізації процесу соціалізації дітей 5-6 років. Так, особливої уваги на цьому етапі було зосереджено на забезпеченні визначених нами педагогічних умов за наслідками проведеної констатувальної (емпіричної) частини. Вказаний на самому початку перелік складових методики добирався згідно до визначених умов формувального експерименту.

Мета педагогічного експерименту передбачала вдосконалення освітнього процесу щодо покращення показників соціалізованості досліджуваних 5-6

років, розширення їх соціального досвіду, вміння ототожнювати себе з спільнотою однолітків, у тому числі за статевими ознаками, знати загальновідомі цінності суспільства, розрізняти добре від поганого, орієнтуватися у правилах і нормах поведіння серед інших (ровесників, старших за себе людей), адекватно висловлюватися про себе як дошкільника, хлопчика чи дівчинку, як добру чи погану людину.

Складання програми експерименту передбачало врахування двох напрямів експериментальних дій, один з яких мав два розгалуження. Так, перший – взаємодія з п'яти-шестирічними дошкільниками, другий – робота з педагогічними працівниками ЗДО і батьками вихованців. на цьому етапі взяли участь 15 дітей 5-6 років (ЕГ), 4 педагоги-вихователі, 13 батьків експериментального закладу.

Оскільки було використано декілька напрямів роботи, розглянемо роботу з старшими дошкільниками. З цією ЕГ було передбачено проведення низки педагогічних заходів, які передбачали: а) розуміння основ загальнолюдських моральних цінностей, розширення знань і уявлень про себе як особистість, про життя у соціумі, особливості поведінки з дітьми, стосунків з дорослими; б) набуття практичних вмінь і навичок соціальних стосунків, визначення сутності моральних дій і вчинків. Для цього проводилися тематичні бесіди, організовано читання художніх творів за даною тематикою, проводилися відповідні вправи, сюжетні ігри, переглядалися мультфільми, розглядалися сюжетно-тематичні картинки.

Оскільки проводилися три напрями, кожен з них переслідував відповідні цілі. Зокрема, перший напрям спрямовувався на доповнення й узагальнення у дітей 5-6 років уявлень про себе як хлопчика чи дівчинку, знання про соціальні ролі, які кожен виконує у групі ровесників, ознаки гарної чи поганої поведінки, моральні чесноти, правила поведінки у приміщенні, з дорослими, однолітками.

Другий напрям мав на меті закріпити отримані старшими дошкільниками відомості про особливості стосунків у соціальному середовищі через бесіди на

моральні теми, ігри-вправи, сюжетні ігри, оскільки його призначення полягало у тренуванні відповідних дій.

На третьому етапі передбачалося стимулювання дітей до активних висловлювань про себе як хлопчика чи дівчинку, про свої моральні риси, про ознаки дорослих, про доброту, про стосунки з приятелями, про цінності суспільства, групи, родини.

Програма методики формувальної частини передбачала з одного боку вдосконалення знань про соціум, вправлення у соціальних вміннях і навичках соціальної взаємодії, з іншої – удосконалення педагогічних засобів для заходів, які використовувалися у ході взаємодії з дорослими учасниками експерименту.

Узагальнена інформація про задіяні у цій частині дослідження методи й форми роботи надана у таблиці. Кожен з елементів, які розміщені у крайній правій колонці, добиралися у відповідності з педагогічною умовою, зазначеною у графі ліворуч.

Таблиця 3.1

Шляхи оптимізації у дошкільників 5-6 років досвіду соціальної поведінки відповідно до обґрунтованих педагогічних умов формувального експерименту

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ	МЕТОДИ
<p><i>розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими;</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • тематичні бесіди: <i>Про добро і зло, Про стосунки між людьми, Про поведінку у групі ЗДО, Про хороші й погані вчинки, Про цінності людини;</i> • читання художньої літератури: <i>Сини</i> (за В. Осєєвою), <i>Доброта</i> (за Л. Коломієць), <i>Дівчинка і синичка, Важко бути людиною</i> (за В. Сухомлинським); • обговорення казки <i>Розумна дівчина;</i> • переглядання мультфільмів: <i>Пригоди поросятка Фунтика; Гуси-Лебеді; Будинок для домовика Кузьки; Пригоди дядечка Ау; Подарунок для</i>

	<i>слоника;</i>
<i>вправляння у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поводження у спільноті;</i>	<ul style="list-style-type: none"> • ігри-вправи: <i>Ми такі різні; Прилетіли до квітів бджілки; Загадай бажання;</i> • вправи-ігри на основі зображувальної діяльності: <i>Малювання гарної людини; образ Доброї – злої людини?;</i> • тематичне заняття: <i>Мої друзі</i> (за Т. Поніманською);
<i>цілеспрямована взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років</i>	<ul style="list-style-type: none"> • лекції; • консультації; • пам'ятки (правила поводження) для батьків і дітей

Розглянемо детальніше кожний із використаних методів і форм роботи на формульованому етапі дослідження. На початку проаналізуємо методи, використані під час роботи з дошкільниками 6-7 року життя.

1. Робота з дошкільниками

Розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими

Тематичні бесіди

Вказані методи проводилися за сприятливої довірливої обстановки. У ході невимушеного спілкування визначалися ознаки, за якими характеризується у соціумі людина. Експериментатор пропонував дітям висловитися х приводу статевої ознаки і моральних рис або лише назвати їх. Ще одним з напрямів ведення діалогу було прохання віднайти подібні або ж діаметрально протилежні ознаки. Намагалися також визначити значення виявлених рис для дітей або старших за них людей. Обрані тематичні напрями: *Про добро і зло, Про стосунки між людьми, Про поведінку у групі ЗДО, Про хороші й погані*

вчинки, Про цінності людини, Про хлопчаків і дівчаток. Всього за даним напрямом проведено 6 таких зустрічей.

Читання творів художньої літератури

Згідно з програмою формувальної частини було організовано цикл зустрічей, де читали й обговорювали твори художньої літератури. У змісті літературних творів разом з дітьми визначали головну думку, виловлювалися щодо виявлених моральних чеснот, пояснювали яке значення вони мають у поведінці людей. Намагалися поставити себе на місце головних героїв і пояснити як би вчинили, коли б опинилися у подібних ситуаціях. Було задіяно наступні художні твори: *Сини* (за В. Осєєвою), *Доброта* (за Л. Коломієць), *Дівчинка і синичка, Важко бути людиною* (за В. Сухомлинським).

Окремо було проведено міні-заняття за казкою *Мудра дівчина*. Об'єктом обговорення виступали вчинки дівчини, особливості її спілкування з батьком, а також паном. Також предметом діалогу виступали й моральні чесноти головної героїні. Пропонували дітям під час обговорення висловитися з приводу ознак людяності у дівчинки, а також оцінити її поведінку у тій ситуації, яка більшою мірою вплинула на дитину.

Перегляд мультиків

З метою розуміння дітьми 5-6 років ознак гарної поведінки зі своїми друзями, зі старшими людьми, з батьками, вихователями було організовано перегляд і обговорення мультиплікаційних фільмів. Після їх перегляду дітей просили пояснити поведінку, надати оцінку головним героям, зазначити як потрібно було б вчинити (або чи правильно вчинив герой того чи іншого епізоду). Було задіяно наступні мультфільми: *Пригоди поросятка Фунтика; Гуси-Лебеді; Будинок для домовика Кузьки; Пригоди дядечка Ау; Подарунок для слоника.* Було проведено 7 таких зустрічей.

2. Вправляння у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведіння у спільноті;

Вправи-ігри на основі зображувальної діяльності. Після прочитаних художніх творів, переглянутих мультфільмів, проведених тематичних бесід

було організовано зображувальну діяльність дітей, на яких їх просили зобразити Добрих або Злих героїв, використовуючи художні матеріали на свій розсуд. Після художніх дій старших дошкільників просили розповісти про свого персонажа, пояснити чому вони його обрали, виразити до нього своє ставлення, вказати, що у його образі підкреслює доброту чи жорстокість, за допомогою яких виражальних засобів це було підкреслено. Всього організовано було 5 зустрічей.

Вправи ігри передбачали поведінку дітей у яких вони мали проявити себе: як хлопчик чи дівчинка; як людина, яка є працьовитою; уявити для себе добру людину (бажання якою бути). За своїм змістом це була ігрова діяльність, у якій старші дошкільники вправлялися у поведінці, використовуючи набуті знання за попереднім напрямом. Після проведених ігор просили висловити свою думку чи вдалося діяти так, як було передбачено грою, так як хотілося б власне дітям. Всього було проведено 10 подібних вправ: *Ми такі різні; Прилетіли до квітів бджілки; Загадай бажання.*

Проведення тематичного заняття: Мої друзі (за Т. Поніманською) мало на меті узагальнити уявлення дітей про товариські стосунки, вміти їх відрізнити від звичайного спілкування з однолітками, про те як потрібно поводити себе з товаришами, про те як цінувати власних друзів, про те як варто виявляти до них повагу й приязність. Діти у ході заняття вчилися надавати оцінки товариським стосункам, усвідомлювали їх значення для подальшого життя, формулюючи спільний висновок разом з експериментатором.

Робота з дорослими

3. Цілеспрямована взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років

Лекція для вихователів Як виховати компетентного дошкільника у соціальному плані. Означена форма використана для узагальнення й уточнення змісту соціалізації дітей у старшому дошкільному віці для педагогічних працівників ЗДО. Програмою лекційного заняття було передбачено розкриття суті феномену, його основних складових, факторів, яких впливають на

дошкільників, виділення означеної проблематики у змісті чинних програм, а також розглянуті поняття соціально схвалюване поведження дітей та асоціальна поведінка та її причини.

Консультація для вихователів *Роль бесіди з дітьми для роз'яснення родинних стосунків.* У ході проведення такого заходу розглянуто питання суті бесіди, як методу, та її спрямованості у ЗДО, як її найбільш оптимально провести, на які теми варто звертати увагу під час їх планування для успішного перебігу соціалізації дітей. За основу у даному випадку взято родинні стосунки. Проведення консультації відбувалося у двох зустрічах експериментатора з педагогічними працівниками.

Робота з батьками і вихователями передбачала поєднання зусиль найбільш дієвих соціальних інституцій для дітей старшого дошкільного віку у плані соціалізації. Експериментатором було організовано роботу круглого столу для складання практичних рекомендацій щодо успішної соціалізації дітей 5-6 років.

За результатами його проведення було складено пам'ятку для дорослих Як сприяти покращенню соціалізованості дітей 5-6 років:

- спілкуватися з дітьми на теми, які їх цікавлять;
- роз'яснювати значення моральних чеснот для життя, спілкування, взаємодії з однолітками;
- пояснювати події, які відбуваються у суспільстві;
- говорити про стосунки з батьками, друзями, сторонніми людьми;
- розповідати про одвічні цінності: любов, доброту, взаємодтримку, співчуття;
- говорити про роль праці у житті людей;
- розповідати як поводити себе у громадських місцях, у спільноті однолітків
- роз'яснювати правила поведження у сумісній діяльності;
- говорити про стосунки зі старшими, дідусем, бабусею;
- як поводити себе у людних місцях за складних обставин.

Взагалі, у створеній програмі представлено формувальний комплекс заходів, які були спрямовані на дітей 5-6 років, на педагогічних працівників і батькам вихованців. Інтегрована ціль спрямовувалася на зростання оптимальності розвитку соціалізованості 5-6-річних дітей у ЗДО і сім'ї.

Таким чином, формувальний етап дослідження передбачав створення програми з метою вдосконалення процесу соціалізації та покращення міри соціалізованості дітей 5-6 років в ЗДО, підґрунтя якої становили обґрунтовані педагогічні умови. Програма передбачала взаємодію з дітьми 5-6 років, педагогічними працівниками та батьками. Форми і методи, внесені у її зміст, опрацьовано у удосконалено згідно завдань педагогічного експерименту. Суттєвим надбанням стали тематичні заняття, бесіди, ігри, що передбачали набуття дітьми практичного досвіду.

3.3. Аналіз ефективності проведеної експериментальної роботи

Завершальним кроком педагогічного експерименту був контрольний етап, на якому відбувалася рефлексія проведеної формувальної частини, надавалася оцінка проведеної програми та її результатам у плані оптимізації процесу соціалізації дітей 5-6 років та покращення їх міри соціалізованості. У межах цього кроку порівнювалися отримані дані констатувального й контрольного етапів емпіричного характеру.

На даному кроці було задіяно 28 досліджуваних 5-6 років ЕК І КГ, які брали участь на етапі, що передував даному, 4 педагогічних працівника ЗДО й 26 батьків вихованців старшої групи експериментального дитсадка.

Оцінювання відбувалося на основі проявів у поведінці 5-6-річних досліджуваних ознак соціалізованості на основі представлених раніше методів виховання соціальної сфери особистості. Зокрема відмічалися прояви у вчинках дітей та їх висловлювання щодо соціальних ознак людей, подій і явищ у соціумі, порівнювалися результати, здобуті на констатувальному та контрольному зрізах в цілому по всій експериментальній вибірці

Зміст контрольного етапу був ідентичним у плані методів, які було задіяно у констатувальному зрізі: бесіди з дітьми *Про добро і зло, Про ставлення у спілкуванні*», проєктивна техніка *кольоровий символ*, ситуація морального вибору, анкета й інтерв'ю для вихователів, анкета для батьків. Сформульовані пункти анкет, інтерв'ю та бесід залишилися у такому ж самому вигляді, однак кількість їх змінилася, оскільки нас цікавили найбільш значущі з них, які підкреслювали важливість поглядів, ставлень.

В цілому ми відмітили, що діти ЕГ, у порівнянні з представниками КГ, виявляли більшу зацікавленість у взаємодії з експериментатором, з охотою відповідали на поставлені запитання, були більш активними у виконання практичних завдань і проєктивних технік. Взагалі було відмічено зростання дітей ЕГ, які гарно орієнтуються у нормах і цінностях суспільства, дитячого колективу, виявляють зацікавленість стосунками у групі з однолітками, готові до приязних стосунків з друзями, до надання допомоги, позитивно сприймають поради чи зауваження зі сторони дорослих, дотримуються правил поведінки з дітьми й вихователями.

Одночасно з цим ми помітили зменшення кількості досліджуваних, які прийняті у суспільстві (спільноті) норми, цінності розуміють і виявляють інтерес до стосунків з людьми, ровесниками, проте не завжди виявляють до них приязне ставлення, не готові їм допомагати, на зауваження дітей і дорослих реагують неадекватно, поведінка більшою мірою не відповідає прийнятим у спільноті правилам поведінки, оскільки часто виникають суперечки та конфлікти.

Принаймні візуально нами не було відмічено подібних зрушень серед учасників КГ групи, що зумовило вдатися до використання математичних методів для з'ясування суттєвих змін (динаміки) в цілому по експериментальній вибірці досліджуваних.

На основі порівняння ознак афективного, ціннісно-мотиваційного, дієво-практичного компонентів досліджуваного особистісного утворення у дітей 5-6-річного віку, представників експериментальної та контрольної груп, дозволили

узагальнити здобуті відомості щодо міри розвиненості соціалізованості вихованців старшої групи та надати її у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Кількісний розподіл дошкільників 5-6 років експериментальної та контрольної груп за мірою соціалізованості на констатувальному та контрольному етапах

Рівень соціалізованості дітей 5-6 років	Кількісний склад у відсотках					
	Експериментальна група			Контрольна група		
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка змін	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка змін
Високий	12	38	+26	15	18	+3
Середній	43	46	+3	39	42	+3
Низький	43	16	-27	46	40	-6

Подані у таблиці 3.2. дані констатувального й контрольного зрізів мають наявні відмінності. Їх якісний аналіз зумовив до формулювання таких умовисновків:

- діти 5-6 років ЕГ мають вищі за однолітків КГ показники розвиненості соціалізованості;
- значно знизилася кількість дошкільників експериментальної групи, для яких властива низька міра проявів ознак соціалізованості внаслідок проведення педагогічного експерименту: з 43% до 16% (позитивна динаміка становить 29%);
- значно збільшився показник кількості дошкільнят 5-6 років, учасників ЕГ, яким властиві показники високої міри розвиненості соціалізованості: з 12% до 38% (позитивна динаміка становить 26%);

- старшим дошкільникам КГ властиві значно менші показники у плані виявлення соціалізованості: кількість учасників з високим середнім рівнем збільшилася на 3% кожен, а з низьким – зменшилася на 6%.

У цьому сенсі зафіксовано ефективність використаних у педагогічному експерименті обґрунтованих умов, форм організації взаємодії між учасниками та шляхів вдосконалення процесу соціалізації у старших дошкільників, зокрема зростання соціалізованості 5-6-річних дітей. Відтак, на контрольному зріз збагатилася досвідченість серед дітей ЕГ у плані соціальної поведінки, моральних ставлень, вмінь взаємодіяти з однолітками та старшими за них особами. Діти 5-6 років стали більше цінувати спілкування з друзями, вислови про повагу один до одного, з неприхованою цікавістю спостерігали за спілкуванням між собою батьків і вихователів.

Порівняльний аналіз проведений на контрольному етапі даних досліджень дорослих зумовив виявити видимі зміни, які характеризували певні зрушення у сприйнятті та ставленні педагогічних працівників і батьків до проблем соціалізації дітей 5-6 років.

Зафіксовано: проведення виховних заходів у педагогічному експерименті з дорослими (лекції, консультування, бесіди, круглого столу та складання пам'яток про соціалізацію) змінили тактику поведінки дорослих. Зокрема більшість дорослих учасників експериментальної групи зрозуміли важливість своєчасних впливів на соціальний розвиток дитини, а також його важливості у плані особистісного становлення дитини.

Було виявлено, що інформація, яку надавали педагогічні працівники була більш усвідомленою та обґрунтованою. Також були помітні зміни у поведінці: вихователі намагалися враховувати соціальний досвід дітей у заходах, сприяли ігровій діяльності дітей, пояснювали їм суть і значення подій, які відбуваються у суспільстві. Подібні дії вихователів можна було простежити у звертаннях до старших дошкільників, у їх інструкціях, а також використанні спеціальних понять, які вказували на соціальні явища чи відповідний розвиток особистості.

Було помітно, що внаслідок проведених лекціям та складеним пам'ятках для дорослих, батьки значно покращили стан власного досвіду соціального змісту, що мало вплинути на розуміння пріоритету соціального досвіду у їх сина чи доньки. Вони стали більше виявляти зацікавленість проблемою соціалізації під час взаємодії з вихователями.

Отже, нами відмічено, що цілеспрямована активізація процесу соціалізації (соціального розвитку) та оптимізація міри соціалізованості дітей п'яти-шести років набула ефективності за наступних педагогічних умов: розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими; вправління у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведження у спільноті; цілеспрямована взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років.

Таким чином, здобуті на етапі контрольного зрізу дані підтвердили доцільність використаної системи виховних впливів, оформленої у вигляді програми оптимізації соціального розвитку у ході соціалізації дітей 5-6 років, а також педагогічних працівників і батьків вихованців. Означена програма скеровувалася на оптимізацію показників соціалізованості п'яти-шестирічних дітей під час їх перебування у закладі дошкільної освіти. Названу програму доцільно буде упровадити у практику дошкільної освіти за наступних умов: розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими; вправління у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведження у спільноті; цілеспрямована взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років.

Висновки до розділу 3

Урахування соціально-педагогічного, особистісно зорієнтованого і діяльнісного підходів у педагогічного експерименті та отримані результати на етапі констатації дозволили виділити й обґрунтувати педагогічні умови розвитку міри соціалізованості у 5-6-річних дошкільників: розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими; вправління у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведіння у спільноті; цілеспрямована взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років.

Система роботи передбачала взаємодію з дітьми 5-6 років, педагогічними працівниками та батьками. Форми і методи, внесені у її зміст, опрацьовано у удосконалено згідно завдань педагогічного експерименту. Суттєвим надбанням стали тематичні заняття, бесіди, ігри, що передбачали набуття дітьми практичного досвіду.

Порівняння даних констатувального й контрольного зрізів мають наявні відмінності. Їх якісний аналіз зумовив до формулювання таких умовисновків:

- діти 5-6 років ЕГ мають вищі за однолітків КГ показники розвиненості соціалізованості;
- значно знизилася кількість дошкільників експериментальної групи, для яких властива низька міра проявів ознак соціалізованості внаслідок проведення педагогічного експерименту: з 43% до 16% (позитивна динаміка становить 29%);
- значно збільшився показник кількості дошкільнят 5-6 років, учасників ЕГ, яким властиві показники високої міри розвиненості соціалізованості: з 12% до 38% (позитивна динаміка становить 26%);
- старшим дошкільникам КГ властиві значно менші показники у плані виявлення соціалізованості: кількість учасників з високим і середнім рівнями збільшилися на 3% кожен, а з низьким – зменшилася на 6%.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження проблеми соціалізації дітей 5-6 років на теоретичному та практичному рівнях ми дійшли наступних висновків:

За першим завданням, виявили, що феномен соціалізації у дослідженнях науковців підкреслює динамічність у стосунках особистості з навколишнім світом. Соціалізація – це явище процесуального плану, що має певний зміст результату. Змістом соціалізації є норми, цінності, орієнтири поведінки, продукти матеріальної й духовної культури конкретного суспільства або в цілому людської соціалізації. Результатом соціалізації є міра соціального розвитку особистості, що дозволяє їй на конкретному (поведінковому) рівні відтворювати елементи соціального досвіду: стереотипи, потреби, мотиви, соціально-схвалена поведінка, рівень розвитку свідомості, дотримання моральних настанов і орієнтирів. Соціалізація особистості має дві сторони: засвоєння суспільного, прилучення до культури, а також фіксація на соціальному тлі унікального.

У нашому дослідженні під соціалізацією розуміли – процес і результат прилучення особистості до культури суспільства, що має втілення у соціальному розвитку (позиції) особистості й виявляється у розумінні моральних цінностей культури поведінки, рівні моральної самосвідомості у стосунках з людьми.

За другим завданням, було з'ясовано, процес соціалізації актуалізується наприкінці старшого дошкільного віку. Соціалізацію дошкільників розуміють як складний феномен, підґрунтям якого є соціальний розвиток особистості, що передбачає засвоєння дітьми не лише моральних норм, цінностей, еталонів поведінки, але й соціальних навичок, які дозволяють з легкістю встановлювати нові знайомства, спілкуватися, приймати участь у громадському житті, виражати власне ставлення до суспільних явищ і подій у найближчому мікро соціумі.

Результат соціалізації дітей 5-6 років виявляється у мірі соціалізованості дитини 5-6 років, основним показником якої є соціальна компетентність. Як

особистісне утворення вона складається афективного, ціннісно-мотиваційного, і дієво-практичного компонентів. Основу першого складають соціальні емоції й почуття, які сприяють певному ставленню до подій суспільного життя; змістом другого є сформування потреби спокуси, соціальні установки, що спонукають до певних дій, поведінки, вчинків; змістом третього і є система усвідомлених вчинків, поводження які відображають набутий соціальний досвід. Означене утворення не виникає само по собі, оскільки має певні особливості формування та відповідну динаміку упродовж всього дошкільного дитинства, зокрема найбільше у період старшого дошкільного віку.

Основними чинниками соціалізації у період старшого дошкільного віку визначено соціальну позицію дошкільника, сюжетно-рольову гру, спілкування дітей з однолітками й батьками і вихователями, дитячу спільноту (дитячий соціум), педагогічне спілкування, сім'я й ЗДО. Означені фактори у найбільшій мірі забезпечують процес соціалізації дітей 5-6 років, надаючи цілеспрямованого характеру та педагогічної доцільності, й що головне дозволяють керувати цим процесом, вносити певні корективи за необхідності.

За третім завданням, було емпірично виявлено рівні соціалізації дітей 5-6 років (високий, середній, низький) та схарактеризовано дітей з різною мірою соціалізованості. Так, діти з високим рівнем (15%) розвитку гарно орієнтуються у нормах і цінностях суспільства, дитячого колективу, виявляють зацікавленість стосунками у групі з однолітками, готові до приязних стосунків з друзями, до надання допомоги, позитивно сприймають поради чи зауваження зі сторони дорослих, дотримуються правил поведінки з дітьми й вихователями.

Старші дошкільники з середнім рівнем соціалізованості (39%) у достатній мірі орієнтуються у встановлених у суспільстві правилах поводження серед людей, зацікавлені приязними стосунками з дітьми, дорослими, проте не завжди можуть розв'язати суперечки самостійно і просять допомоги вихователів і батьків, інколи не готові проявляти співчуття, надавати допомогу тим, хто її потребує.

Діти з *низьким рівнем соціалізованості* (46%) норми, цінності, які прийняті у суспільстві, спільноті розуміють, виявляють інтерес до стосунків з людьми, ровесниками, проте не завжди виявляють до них приязне ставлення, не готові їм допомагати, на зауваження дітей і дорослих реагують неадекватно, поведінка більшою мірою не відповідає прийнятим у спільноті правилам поведіння, оскільки часто виникають суперечки та конфліктні ситуації.

Було виявлено, що як і вихователі, так і батьки мають певні прогалини у своєму досвіді щодо питання соціалізації дітей 5-6 років, визнаючи при цьому це питання актуальним. Педагоги, на відміну від батьків, усвідомлюють, що спільно з сім'ями вони є головними чинниками соціального зростання дітей 5-6 років. Вони вказують на складність набуття необхідної інформації, а також відчують прогалини у виборі форм і методів впливу на дітей, у взаємодії з батьками вихованців. Батьки тяжіють до того, щоб більшою мірою опікувалися цим процесом педагоги, але налаштовані на те, щоб діти правильно себе поводити, були життєрадісними, розуміли їх вимоги.

За четвертим завданням, було проведено формувальний експеримент на основі розробленої системи роботи щодо оптимізації процесів розвитку соціалізованості дітей 5-6 років. Концептуальними основами його проведення були суб'єкт-суб'єктна парадигма та положення соціально-педагогічного, особистісно зорієнтованого і діяльнісного підходів, сукупність яких і визначали вектор зростання соціального досвіду дітей 5-6 років.

Основою реалізації програми оптимізації соціального досвіду стали виділені й обґрунтовані *педагогічні умови розвитку соціалізованості 5-6-річних дошкільників*: розширення знань і уявлень дітей про себе як соціальну істоту, про соціальні стосунки, про взаємодію з однолітками і дорослими; вправління у практичній поведінці дітей 5-6 років у відповідності з встановленими зразками та правилами поведіння у спільноті; цілеспрямована взаємодія ЗДО й родин вихованців у процесі підвищення міри соціалізованості дітей 5-6 років.

На контрольному етапі доведено ефективність педагогічних умов, форм

організації взаємодії між учасниками та шляхів вдосконалення процесу соціалізації у старших дошкільників, зокрема зростання соціалізованості 5-6-річних дітей. За даними контрольного зрізу збагатилася досвідченість серед дітей ЕГ у плані соціальної поведінки, моральних ставлень, вмінь взаємодіяти з однолітками та старшими за них особами. Діти 5-6 років стали більше цінувати спілкування з друзями, вислови про повагу один до одного, з неприхованою цікавістю спостерігали за спілкуванням між собою батьків і вихователів.

Порівняльний аналіз проведений на контрольному етапі даних досліджень дорослих зумовив виявити видимі зміни, які характеризували певні зрушення у сприйнятті та ставленні педагогічних працівників і батьків до проблем соціалізації дітей 5-6 років. Так, зафіксовано: проведення виховних заходів у педагогічному експерименті з дорослими (лекції, консультування, бесід, круглого столу та складання пам'яток про соціалізацію) змінили тактику поведінки дорослих. Зокрема більшість дорослих учасників експериментальної групи зрозуміли важливість своєчасних впливів на соціальний розвиток дитини, а також його важливості у плані особистісного становлення дитини.

Проведене дослідження не вичерпує змісту проблеми соціалізації. *Перспективи* подальшого наукового пошуку полягають у виявленні ознак та педагогічних умов успішної соціалізації дітей 6-7 років у початковій ланці освіти

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Социальная психология. А, 1980. 173 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология. М.: Аспект Пресс, 2001. 364с.
3. Байер О.Н. Социализация и регулярный опыт старших дошкольников в образовательном пространстве ДУЗ. *Пріоритетні напрямки роботи дошкільної освіти на 2011–2012 н.р.* – Запоріжжя : ЛПС, 2011. С9 - 11.
4. Беленька Г. В. Стратифікація суспільства та її вплив на сучасну сім'ю. *Здоров'я дитини від родини*/ Г. В. Беленька, М. А. Машовець, О. Л. Богініч. К: СПД Богданова А. М. С.11-35
5. Блонський П.П. Педология /Под ред. В.А. Слостенина. М.: ВЛАДОС, 1999. 288 с.
6. Богуш А, Варяниця Л, Гавриш Н, Курінна С, Печенко І. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Луганськ, 2006. 368 с.
7. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Дошкільне виховання. 2021. (Спецвипуск). 37 с.
8. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібн. К.: Вища школа, 2002. 433 с.
9. Власова О.І. Педагогічна психологія : навч. посібн. К.: Либідь, 2005. 400 с.
10. Волков Б. С., Волкова Н. В. Детская психология: логические схемы. М.: Владос, 2002. 256 с.
11. Выготский Л.С. Проблема возраста. Собр. соч.: у 6 т. М.: Педагогика, 1983.Т.4. 332 с.
12. Выготский Л.С. Психология. М., 2000. 1008 с.
13. Голованова Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка. М., 2004. 213 с.
14. Діти і соціум .Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 369 с.
15. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання рідної мови / За ред А. М. Богуш. К.: Вища шк., 2007. 542 с.

- 16.Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. – К.: Центр учбової літератури, 2012.424с.
- 17.Душина В.А. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку у просторі дитячої субкультури. Харків, 2012. 69 с.
- 18.Захарова Т.А. Соціалізація дошкільника як чинник розвитку компетентності майбутньої особистості. *Молодий вчений №5 (20)2015*. С. 101 – 104.
- 19.Иградошкольника / Под ред. С. Л. Новоселовой. М.: Просвещение, 1989. 284 с.
- 20.Кон И.С. Ребенок и общество. М.: Академия, 2003. 336с.
- 21.Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві: навч. посіб. для вузів. К.: Освіта, 1998. 255 с.
- 22.Кравець В. Психологія сімейного життя: навч. посіб. Т.: Богдан, 1995. 275 с.
- 23.Кравцова Е. Е. Психологическое содержание понятия "социализация" в рамках культурно-исторического подхода Л. С. Выготского. *Журнал практического психолога*. 2005. № 6. С. 67 - 76.
- 24.Краснова Н. П. Соціалізація особистості: навч.-метод. посіб. Луганськ: Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2010. 178 с.
- 25.Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2001. №9. С. 19 - 23.
- 26.Кузьмина Н. В. Професионалізм діяльності преподавателя и мастера производственного обучения. М, 1989. 230 с.
- 27.Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.05 / Слов'янський державний педагогічний університет. Слов'янськ, 2004. 246 с.
- 28.Леонтьев А. А. Педагогическое общение. 2-е изд. М. Наличик, 1996, 171 с.
- 29.Леонтьев А. А. Психология общения. 2-е изд. М., 1997. 115с.
- 30.Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика): навч. посіб. К.: ІПК ДСЗУ, 2007. 341 с.
- 31.Люблінська Г. О. Дитяча психологія. К.: Вища школа, 1974. 355 с.

- 32.Машовець М.А. Діти і соціум. *Здоров'я дитини від родини* / Г.В. Беленька, О.А. Богініч, М. А. Машовець. К: СПД Богданова А. М. С. 36-46.
- 33.Мудрик А.В. Социализациячеловекакак проблема. Социальнаяпедагогика. 2005. № 4. С. 45 - 50.
- 34.Мухіна
- 35.Немов Р.Б Психология: учебн. В 3 кн. 2-е изд. М.: ВЛАДОС, 2000. Кн 1: Общие основы психологии. 688 с.
- 36.Немов Р.Б Психология: учебн. пос. М.: Просвещение, 1990. 310 с.
- 37.Немов Р.С. Психология : учебн. В 3 кн. 4-е изд. М .: Гум центр ВЛАДОС, 2001. Кн 2: Психологияобразования. 608 с.
- 38.Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология. М., 1996. 374 с.
- 39.Олійник Л.М. Статеве виховання: навчальний посібник з питань здійснення статевого виховання дітей від народження до юнацького віку. Миколаїв ПП "Прінт-Експрес", 2010. 112 с.
- 40.Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелєва та ін.: Підручн. К.: Либідь, 2006. 536 с.
- 41.Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія: підручник. К.: Академвидав, 2007.378 с.
- 42.Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. К.: Академвидав, 2008. 432 с.
- 43.Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.
- 44.Педагогическаяпсихология: учебник/ И. Зимняя. М.: Логос, 2002. 364 с.
- 45.Петровский А. В. Вопросы истории и теории психологии. М., 1984. 249 с.
- 46.Поніманська Т. І. Дитина і соціум. *Дошкільне виховання*. 2004. №8. С. 18 - 21.
- 47.Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 2006. 456 с.
- 48.Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / Наук. ред. О. Л. Кононко. Ч. 2. К., 2014. 452 с.

- 49.Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2009. 45с.
- 50.Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / За ред. Н. В. Гавриш. - Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2001. - 218 с.
- 51.Савчин М. В. Вікова психологія: Навч. пос. К.: Академвидав, 2005. 360 с.
- 52.Соціалізація дитини в умовах дошкільного навчального закладу (з досвіду роботи творчої групи практичних психологів ДНЗ міста Глухова): збірка/ за ред. М. М. Гурець. Глухів: Відділ освіти Глухівської міської ради, 2015. 64с.
- 53.Соціалізація дітей старшого дошкільного віку у просторі дитячої субкультури. Харків, 2012. 69с.
- 54.Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі: навч.-метод. посіб. / уклад. О.М. Холодй. Черкаси, 2014. 125 с.
- 55.Соціальна педагогіка: підручник/ за ред. А. Й.Капської. – 5-те вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
- 56.Сухомлинский В.А. Вибрані твори: в 5 т. К.: Рад.школа,1977. Т. 3. 1977.
- 57.Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. К.: Марич, 2009. 232 с.
- 58.Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості. К.: Марич, 2009. 232с.
- 59.Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. Низковська, О. Білан, Л. Возна, О. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 264 с.
- 60.Український Я.І. Соціалізація особистості. Психологія : підр./ За заг ред. Ю.Л. Трофімова. К.: Либідь, 2005. с. 446-510
- 61.Фельдштейн Д.И. Социализация и индивидуализация – содержание процесса социального взросления. *Проблеми вікової психології / упор. Т. Гетьман, Т. Кричковська*. Н.: НДУ ім. М.Гоголя.С.426-434.
- 62.Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. К.: УРЕ, 1986. 796 с.

- 63.Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення: навч.-метод. посіб. О.Л.Кононко, В.О.Луценко, С.П.Нечай, З. П. Плохій, О.Д.Сидельникова та ін. К.: Імекс-ЛТД. 260 с.
- 64.Фромм Э. Бегство от свободы / Под ред. П.С. Гуревича. М.: Прогресс, 1989. 272 с.
- 65.Цаба Т.В. Системна соціальна психологія. – К.: ЦНЛ,2006. 328с.
- 66.Шевандрин Н.И. Основы психологической диагностики : учебн. пос. в 3 кн. М.: ВЛАДОС, 2003. Кн.3. 336 с.
- 67.Щекин Г.В.Основы психологических знаний: учеб. пос. 3-е изд. К.: МАУП, 2001. 128с.
- 68.Яценко Л. В. Гендерні особливості підготовки старшокласників до сімейного життя : навч.-метод. посіб. Корсунь-Шевченківський: ФОП Майданченко І. С., 2007. 257с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Бесіда з дітьми №1 «Про добро і зло».

1. Які казки тобі найбільше подобаються, про добрих чи поганих героїв.
2. Як ти думаєш, Баба Яга злий чи добрий герой казки?
3. Яку людину називають доброю?
4. Яку людину називають злою?
5. Які добрі справи ти робиш вдома та в садочку?
6. Чи робив ти комусь щось погане?

Бесіда з дітьми №2 «Про ставлення у спілкуванні»

1. Чи любиш ти спілкуватися з друзями у садочку, вдома? Чому
2. Чи лагодите ви між собою у спільних іграх? Так, ні.
3. Чи легко тобі попросити своїх друзів про допомогу, послугу? Так, ні.
4. Чи можеш пояснити їм чому ти прохаєш допомоги, коли вони тобі відмовляють? Так, ні.
5. Чи часто виникають у вас суперечки, конфлікти? Чому?
6. Як ви їх вирішуєте? а) самостійно; б) просимо, щоб допоміг вихователь (інші дорослі); в) ніяк.

Коли б твої стосунки з друзями можна було порівняти з кольорами, який колір серед пропонованих ти обрав: червоний, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, чорний? Чому

Бесіда з дітьми №2 «Про ставлення у спілкуванні»

1. Чи можеш за необхідності звернутися за допомогою до дорослих у садочку, вдома? Так, ні
2. Чи лагодиш з дорослим у спілкуванні, спільних іграх, справах? Так, ні.
3. Чи завжди ти розумієш поради, прохання чи зауваження дорослих? Чому ти так вважаєш?
4. Чи часто виникають у тебе суперечки, конфлікти з дорослим? Чому?

Коли б твої стосунки з дорослими можна було порівняти з кольорами, який колір серед пропонованих ти обрав: червоний, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, чорний? Чому

Проективна методика «Закінчиречення»

Мета: Визначити, яким варіантам соціальної поведінки діти надають перевагу

1. Коли мій друг(подружка) плаче....
2. Якщо мама и тато хворіє, то я....
3. Коли батьки просять допомоги я
4. Коли мені потрібна допомога я...
5. Коли мої друзі сваряться я.....
6. Я дружу з тими дітьми які....
7. Якщо хтось просить в мене погратися новою іграшкою я...

Анкета для батьків

2.1 Що ви розумієте під поняттями «соціалізація» та «соціальний розвиток» дитини? _____

2.2 Хто відіграє важливішу роль в процесі соціалізації дитини, дошкільний заклад чи батьки? _____

2.3 Дайте визначення поняттю «Емоційно-ціннісний компонент » соціалізації _____

2.4 Дайте визначення поняттю «поведінковий компонент» соціалізації _____

2.5 Як ви вважаєте, процес соціалізації дитини залежить від умов в яких вона зростає і навчається? _____

2.6 Чи цікавитесь ви літературою ,яка стосується процесу соціалізації дітей дошкільного віку? _____

2.7.Якщо на попереднє питання ви відповіли «так», то назвіть яку саме літературу ви використовуєте _____

2.8 Опишіть портрет дитини ,яка на Вашу думку є соціалізованою _____

2.9. Чи пояснюєте Ви дитині, як потрібно вести себе в різних ситуаціях? _____

3.1 Хто з батьків більше займається вихованням та навчанням дитини?

а) тато; б) мама; в) інші члени родини.

3.2 Чи має ваша дитина уявлення про працю дорослих?

а)має; б) немає в) не можу відповісти.

3.3 Як дитина реагує на слово «не можна»?

а) капризує; б) спокійно; в) ваш варіант.

3.4 Чи вміє дитина ваша знаходити ефективні форми співробітництва з іншими дітьми?

а) так; б) ні; в) скоріше «так», ніж «ні»; г) скоріше «ні», ніж «так».

3.5 Як швидко стомлюється дитина в процесі роботи, чи посидюча вона?

а) може працювати довго (понад 30 хвилин), навіть якщо робота не дуже подобається;

б) може довго займатися тільки тим, що подобається;

в) непосидюча, навіть якщо справа їй подобається.

3.6 Як часто ви караєте дитину?

а) взагалі ніколи не караю;

б) як тільки дитина зробила щось погане, відразу караю;

в) караю дуже рідно, більше намагаюся пояснювати дитині, що можна робити, а що не можна.

г) затрудняюся відповісти на це запитання.

3.7 Чи вважаєте Ви, що найкращий виховний аргумент для дитини – фізичне покарання?

а) так; б) ні; в) скоріше «так», ніж «ні»; г) скоріше «ні», ніж «так».

3.8 У яких видах діяльності, на Вашу думку, дитина частіше проявляє ініціативу і самостійність?

а) в грі б) в спілкуванні в) пізнавально - дослідницької діяльності

г) рухової діяльності

3.9 Як часто ви робите зауваження дитині, якщо вона допускає помилки?

а) завжди б) іноді в) ніколи

Дякуємо за співпрацю!

Інтерв'ю для вихователів

1. Що ви розумієте під змістом поняття «Соціалізація»?
2. Як ви розумієте поняття « Соціалізованість»?
3. За якими показниками Ви визначаєте міру соціалізованості своїх вихованців? Запишіть їх
4. Що у процесі соціалізації Вас хвилює найбільше?
5. Які форми, методи та засоби роботи Ви використовуєте в роботі з дітьми та батьками в означеному напрямку?
6. На що Ви найменше звертаєте увагу під час процесу соціалізації?

Анкета для вихователів

1. Як ви оцінюєте свій вплив на соціалізацію дошкільників? а) позитивно; б) негативно; в) не можу відповісти; г) напишіть ваш варіант _____
2. Як Ви оцінюєте вплив батьків на соціалізацію дитини? а) позитивно; б) негативно; в) не можу відповісти; г) напишіть ваш варіант _____
3. Які заходи найбільше сприяють соціалізації старших дошкільників у ЗДО? Які них у вас заплановані напишіть _____

4. Яких знань у вас бракує з цієї проблеми?
5. У яких джерелах ви знаходите інформацію з означеної проблеми? а) Методична література; б) Педагогічна періодична преса в) Курси підвищення кваліфікації г) Картотека передового педагогічного досвіду д) Телепередачі е) Ресурси Інтернет є) Методоб'єднання
6. Чи приймали участь у методичних об'єднаннях, конференціях, науково-практичних семінарах з проблеми соціалізації? У яких саме _____

7. Яке місце проблема соціалізації займає серед інших питань у вашій педагогічній діяльності?
8. Чи є у вас певні здобутки для вирішення цього запитання (методи, технології). Якщо так, зазначте, які саме _____

9. Якої допомоги потребуєте для вдосконалення власної педагогічної діяльності у контексті соціалізації старших дошкільників